

Muzyczna codzienność w plenerach galicyjskiego Krakowa

MAŁGORZATA WOŻNA-STANKIEWICZ

Instytut Muzykologii · Uniwersytet Jagielloński · ✉ mwozna@messiaen.pl

Problematyka podjęta w niniejszym artykule jest propozycją faktycznego, a nie tylko deklarowanego, przekroczenia granic wizji kultury muzycznej w XIX wieku w centralnych ośrodkach na ziemiach polskich, która w rodzimym piśmiennictwie muzykologicznym nadal silnie jest zakorzeniona w koncepcie kultury wysokiej, wyraźnie odgraniczającym sferę kultury tzw. niskiej, popularnej. O ile bowiem tego typu sfera w odniesieniu do ośrodków prowincjonalnych—niejako automatycznie uznana za typową dla nich i niosącą pewne wartości artystyczne, estetyczne i społeczne—zyskała już zainteresowanie polskich badaczy i doczekała się udokumentowanych źródłowo prac czy publikacji samych źródeł, powstały też prace, które podobnie, lecz w sposób jedynie cząstkowy, przedstawiają różne aspekty życia muzycznego w Krakowie¹, o tyle w najnowszych

1 M.in. Wojciech Tomaszewski, *Między salonem a jarmarkiem. Życie muzyczne na prowincji Królestwa Polskiego w latach 1815–1862*, Warszawa 2002; idem, *Kronika życia muzycznego na prowincji Królestwa Polskiego w latach 1815–1862*, Warszawa 2007; idem, *Kronika życia muzycznego w Warszawie w latach 1832–1835*, Warszawa 2011 oraz *Kronika życia muzycznego w Warszawie 1836–1840*, Warszawa 2015; Małgorzata Woźna-Stankiewicz, *Muzyka francuska w Polsce w II połowie XIX wieku*, Kraków 1999; eadem, *Recepcja muzyki francuskiej w Polsce w II połowie XIX wieku w kontekście idei estetycznych epoki*, Kraków 2003; Agnieszka Kamusińska, *Jak spędzali wolny czas krakowianie u schyłku XIX wieku*, Kraków 2007; Marta Sajdak, *Akcje koncertowe krakowskiego Towarzystwa Muzycznego w ostatnich latach XIX wieku*, „Młoda Muzykologia” 2009, s. 111–137; Anna Kandzior-Zug, *Muzyka francuska w krakowskim repertuarze koncertowym i operowym w latach 1914–1918*, ibidem, s. 84–110; Jolanta Wąsacz-Krztoń, *Ludzie i muzyka w Krakowie w I połowie XIX wieku*, Rzeszów 2009; M. Woźna-Stankiewicz, *Kapelmistrz wojskowy Jan Nepomucen Hock i jego*

syntetycznych opracowaniach historii muzyki polskiej w XIX wieku, we fragmentach poświęconych życiu muzycznemu, wyniki tych badań nie zostały efektywnie spożytkowane czy w ogóle wzięte pod uwagę. Nieliczne refleksje w opracowaniach syntetycznych odnośnie do owej jakoby mniej wartościowej sfery w centralnych ośrodkach w XIX wieku (Warszawa, Kraków, Lwów) ograniczają się do ogólnikowych stwierdzeń i dotyczą tylko wybranego typu instytucji muzycznej². W odniesieniu np. do życia muzycznego w Warszawie, w II połowie XIX wieku, uwzględnione publiczne wydarzenia muzyczne organizowane przez inne instytucje niż opera, konserwatorium czy Warszawskie Towarzystwo Muzyczne oraz odbywające się poza salami przez te instytucje tradycyjnie wykorzystywanymi, to w zdecydowanej większości wydarzenia już wcześniej opisane. Poszerzenia danych dokonano głównie za pośrednictwem zreferowania i obfitego cytowania licznych opinii prasowych z epoki³. Pewne aspekty muzycznej kultury popularnej w XIX wieku weszły w zakres badań miejskiej audio-sfery (w tym historycznej), podejmowanych w ostatnich latach również w Polsce przez przedstawicieli różnych dyscyplin, także muzykologów⁴.

krakowskie występy, w: Muzyka jest zawsze współczesna. Studia dedykowane Profesor Alicji Jarzębskiej, red. Małgorzata Woźna-Stankiewicz, Andrzej Sitarz, Kraków 2011, s. 347–393.

- 2 Zofia Chechlińska, *Romantyzm*, cz. 1: 1795–1850, Warszawa 2013, s. 62–70 (wyłącznie uwagi na temat aktywności towarzystw muzycznych, minimalne odesłania do źródeł).
- 3 Nadal jednak nie zostało ani bliżej wyjaśnione, ani jednoznacznie określone, np. które z mających szersze grono odbiorców letnich koncertów w Dolinie Szwajcarskiej odbywały się w istniejącej tam sali, a które i z jakim programem na wolnym powietrzu. Podobnie jest w przypadku tylko zdawkowo wzmiankowanych koncertów w Ogrodzie Ohma, innym przy ul. Elektoralnej, w Ogrodach Frascati, ogrodzie „Bagatela” czy w ogródku „Eldorado”, nie zostało bowiem powiedziane, czy grano w plenerze, kto grał poza jedynie wspomnianymi w tym kontekście zespołami z Doliny Szwajcarskiej oraz z Konserwatorium, jaka była częstotliwość koncertów i jaki ich program. Ponadto czytelnik nie dowiadyuje się, gdzie były — poza ul. Elektoralną — zlokalizowane te ogrody. Tytuły utworów muzycznych wielokrotnie podano wprost za doniesieniami prasowymi, a nie zostały one zweryfikowane wg wykazów dzieł danego autora, nie ustalono więc jaki de facto utwór wykonano. Zob. Elżbieta Szczepańska-Lange, *Życie muzyczne w Warszawie w drugiej połowie XIX wieku*, Warszawa 2010, m.in. s. 575–578, 608, 634–635, 638–641, 644–646, 691, 694, 745, 758–763.
- 4 M.in. *Audiosfera miasta*, red. Robert Losiak, Renata Tańczuk, Wrocław 2012, s. 135–169 (artykuły Marii Zduniak, Joanny Gul, Andrzeja Dębskiego, dotyczące XIX-wiecznego

Uwzględniona przeze mnie muzyczna codzienność galicyjskiego Krakowa, w okresie autonomii (1866–1918)⁵, obejmuje praktyki kulturowe jego mieszkańców będące częścią zdarzeń społecznych, które przebiegały w publicznej, dynamicznej przestrzeni społeczno-kulturowej, a jednym ze współtworzących je elementów była muzyka. Kluczowy sens użytego przeze mnie określenia „muzyczna codzienność”, odwołujący się do sposobu rozumienia codzienności przez Piotra Sztompkę, jest następujący: codzienność to „życie z innymi, w obecności innych”, zlokalizowane w konkretnej przestrzeni, która „decyduje o jego charakterze i treści”, to całokształt „zdarzeń społecznych, tzn. działania wielu ludzi wobec siebie, w powiązaniu z innymi, w ramach pewnej wspólnej dla działających sytuacji”⁶. Posługując się określeniem „codziennosc” chciałam też podkreślić, zwłaszcza w kontekście wspomnianego paradygmatu muzykologii historycznej, że brane przeze mnie pod uwagę sytuacje kontaktu z muzyką i jej przeżywania są powszednie i powszechne (nie tylko związane z kręgami elitarnymi), a nie wyłącznie odświętne (związane formą, miejscem i czasem z instytucją koncertu typową dla muzyki autonomicznej, muzyki klasycznej), oraz są powiązane z różnymi praktykami społecznymi. Trawestując stwierdzenie Raymonda Williama⁷, będące symbolem

Wrocławia oraz Dolnego Śląska do ok. 1918). Por. monograficzny numer „Muzyki” 2014 nr 1 pt. *Pejzaże dźwiękowe przeszłości (XVIII i XX wieku)*.

5 O galicyjskim Krakowie można oczywiście mówić już od 1846, od włączenia obszaru Wolnego Miasta Krakowa do Galicji, prowincji Austrii, a potem części monarchii austro-węgierskiej. W dobie autonomii galicyjskiej pierwszym prezydentem Krakowa od września 1866 do 1874 był Józef Dietl, który rozpoczął proces unowocześniania i rozwoju miasta kontynuowany przez jego następców. Ostatnim prezydentem (1904–1918) przed uzyskaniem przez Polskę niepodległości był Juliusz Leo. W okresie autonomii nastąpił wzrost obszaru miasta od 5,77 km² (8 dzielnic) w 1867 do 46,90 km² (22 dzielnice) w 1915, a także powiększenie liczby jego mieszkańców od 55 000 (wraz z wojskiem) w 1869 do 198 600 w 1915. Podaję za: Jan M. Małecki, *W dobie autonomii galicyjskiej (1866–1918)*, w: Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki, *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796–1918*, wyd. 3, Kraków-Wrocław 1985, s. 240, 315, 361.

6 Piotr Sztompka, *Życie codzienne – temat najnowszej socjologii*, w: *Socjologia codzienności*, red. Piotr Sztompka, Małgorzata Bogunia-Borowska, Kraków 2008, s. 24–25.

7 Raymond Williams, *Culture is Ordinary* (1958), w: idem, *Resources of Hope: Culture, Democracy, Socialism*, London-New York 1989, s. 4.

jego koncepcji kultury, można powiedzieć, że owa muzyczna codzienność jest zwyczajna. Interesujące mnie przestrzenie to publiczne plenery galicyjskiego Krakowa i jego najbliższych ówczesnych przedmieść. Praktyki kulturowe z udziałem muzyki obejmują jej uprawianie (granie, śpiewanie, komponowanie), odbieranie /doświadczanie (celowa i mimowolna percepcja oraz recepcja) oraz organizację (instytucjonalną i spontaniczną) publicznego zaistnienia muzyki.

Celem mojego artykułu jest stworzenie pierwszego w literaturze, udokumentowanego źródłowo, zarysu mapy muzycznej codzienności mieszkańców galicyjskiego Krakowa w powyżej wyjaśnionym znaczeniu; usystematyzowanie zdarzeń społecznych z udziałem muzyki, związanych z nimi praktyk muzycznych dokonywanych w wyodrębnionych typach pleneru; określenie uczestników tych społecznych relacyjnych form aktywności oraz wskazanie, jakiego rodzaju pogranicza determinują różnorodne aspekty owych praktyk czy są ich rezultatem. Artykuł zawiera przykłady zdarzeń i praktyk, a nie jest ich opisem pretendującym do kompletności w ujęciu synchronicznym i diachronicznym. Główna perspektywa, z jakiej rozpatruję charakteryzowane zjawiska, jest właściwa dla muzykologicznego spojrzenia na historię kultury muzycznej, bliskiego jej ujęcia w obrębie studiów kulturowych.

Krakowskie plenery rozbrzmiewające muzyką: na granicy dzielnic i przedmieść przy sprzyjającej pogodzie

W latach 1866–1918 plenery miasta Krakowa, które były przestrzeniami, w jakich miały miejsce praktyki kulturowe z udziałem muzyki, były trójakiego typu. Proponuję je umownie określić jako plener zielony, biały i brukowany. Plener zielony to publiczne parki (w tym tzw. Planty o układzie pierścieniowym, na obszarze pofortyfikacyjnym) oraz inne tereny zielone usytuowane w różnych dzielnicach Krakowa oraz na jego przedmieściach, powszechnie dostępne miejsca spacerów, spotkań, zabaw; to sfery odpoczynku, rekreacji. W ówczesnym Krakowie publiczne parki funkcjonowały

już w latach 20. i 30. XIX wieku (Planty), a nowe zakładano do połowy lat 90. (Park na Krzemionkach Podgórskich, obecnie im. Wojciecha Bednarskiego). Powiązane z praktykami muzycznymi były przede wszystkim następujące parki: Ogród Strzelecki, Ogród Łobzowski, Park Jordana, Park Krakowski, Park na Krzemionkach Podgórskich, Planty (wokół Starego Miasta) oraz tzw. Planty Dietlowskie. Do analogicznych pod względem funkcji i relacji z muzyką terenów zielonych zaliczam też m.in. Błonia oraz funkcjonujący (od 1891) w ich pobliżu, za Rudawą od strony Parku Jordana, tor wyścigów konnych, nadbrzeża Wisły w jej zakolu przy Wawelu, Skalki Panieńskie, Zakrzówek, Bielany. Specyficznym rodzajem plenerów były specjalnie wydzielone zielone i ukwiecone przestrzenie gastronomiczne na wolnym powietrzu. Należały do nich m.in. prowadzony przez znanego w Krakowie restauratora Józefa Tylko lokal przy ul. Zwierzynieckiej od strony Plant, działający pod zmieniającymi się nazwami: Ogród (lub Ogródek) „pod Kopcem Kościuszki”, Dolina Szwajcarska, Ogród Gościny „pod Kopcem Kościuszki”; ogród przy restauracji Józefa Masnego na Woli Justowskiej; Ogród Wenecki na Dębnikach prowadzony przez Emanuela Tilles'a; letnia Mleczarnia Eweliny Dobrzyńskiej w Parku Jordana; ogródek przynależący do Hotelu Europejskiego (obok dworca kolejowego, na wewnętrznym dziedzińcu) użytkowany przez mające w nim siedzibę Kasyno Powszechno, a potem Resursę Urzędniczą⁸. W niektórych

8 Zob. anonse o organizowanych w niedziele i święta koncertach orkiestr wojskowych (względnie z udziałem śpiewaków) lub zabawach na cele dobroczynne, a niekiedy także o odbywających się w dni powszednie koncertach orkiestr cywilnych. W tym i w kolejnych przypisach podaję datę dzienną źródła prasowego, daje to bowiem orientację o czasie, w jakim odbywały się koncerty, tym bardziej że w artykule nie zawsze wymieniamienne daty koncertów w plenerze. Zob. m.in. „Czas” [dalej zapisywany jako CZ] 1869, nr 100 (2 v), s. 4; CZ 1870, nr 127 (4 v1), s. 4; nr 128 (5 v1), s. 6; CZ 1877, nr 198 (1 IX), s. 4; nr 200 (4 IX), s. 5; nr 204 (8 IX), s. 6; CZ 1883, nr 105 (11 v), s. 4; „Nowa Reforma” [dalej zapisywana jako NR] 1886, nr 123 (30 v), s. 4; nr 126 (3 v1), s. 3; nr 137 (18 v1), s. 2–3; CZ 1888, nr 128 (7 v1), s. 2; CZ 1910, nr 285 (25 v1), s. 3; „Ilustrowany Kurier Codzienny” [dalej zapisywany jako IKC] 1911, nr 103 (5 v), s. 6. Ponadto: XIII. *Sprawozdanie roczne Towarzystwa Przyj. Muzyki Krakowskiej „Harmonia” za rok 1904*, Kraków 1905, s. 5–6; *Księga adresowa Krakowa i Podgórze* (rok 1905), red. Józef Knapik, Stefan Mikulski, Kraków 1904, s. XXVIII oraz s. 505.

okolicznościach muzyka rozbrzmiewająca np. w trakcie „Wianków” musiała konkurować z muzyką graną w okolicznych lokalach: „Dwie orkiestry, po obu stronach [Wisły] ustawione [24 VI 1893] grały na przemian, lecz trzecia jakaś, w ogródku naprzeciw Wawelu się znajdująca, niejednokrotnie psuła zabawę, grając jednocześnie inne utwory. Wyglądało to na figle, bardzo nieodpowiednie”⁹. W wymienionych plenerach zielonych wydarzenia muzyczne lub z udziałem muzyki odbywały się od ok. 20–25 kwietnia do ok. 15–20 października.

Plener biały powiązany z muzyką to, podobnie jak plener zielony, publiczne miejsca odpoczynku i zabawy, miejskie tereny ruchowej rekreacji w zimie — naturalne ślizgawki przeznaczone do jazdy na łyżwach, sportu upowszechniającego się w Krakowie coraz intensywniej, zwłaszcza po powstaniu w 1869 roku Krakowskiego Towarzystwa Łyżwiarzkiego. Ślizgawki zarządzane przez tę organizację lub przez osoby prywatne aranżowano na licznych w tamtych czasach krakowskich stawach. Od lat 70. były to ślizgawki na: Stawie Zwierzynieckim (obecnie Plac na Groblach), w Ogrodzie Macewiczów (dawnym Kremera) przy ul. Łobzowskiej (obecnie teren klasztoru karmelitanek bosych), w Ogrodzie Potockich na Olszy (obecnie tzw. Stara Olsza, przy ul. Sokołowskiego), przy ul. Karmelickiej vis-à-vis Zakładu św. Józefa dla osieroconych chłopców (ul. Karmelicka 66) oraz obok Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego przy ul. Kopernika. W 1889 roku otwarto ślizgawkę na stawie w Parku Krakowskim, a w grudniu 1893 roku Jan Mika rozpoczął administrowanie nową ślizgawką przy tzw. Pałacu Zwierzynieckim, czyli Dworku Łowczego przy ul. Kościuszki (obecnie siedziba „Znaku”). Na dawnym boisku Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” przy ul. Wolskiej (dzisiaj ul. Piłsudskiego) ślizgawkę otwarto w styczniu 1896 roku, a w niedalekim sąsiedztwie, na tzw. Stawach Oficerskich za rogatką Wolską (róg obecnej ul. Piłsudskiego i alei Mickiewicza), założono na przełomie lat 1896/1897 ślizgawkę wojskową. W plenerze białym muzyka rozbrzmiewała od ok. połowy grudnia do ok. połowy marca.

9 NR 1893, nr 143 (25 VI), s. 3.

Plener brukowany to miejskie place i ulice, z regularną (cotygodniową lub ponadto wyznaczoną świętami państwowymi, narodowymi, religijnymi lub innymi uroczystościami) całoroczną obecnością muzyki. Przede wszystkim był to Rynek Główny, odchodzące od niego ulice i droga prowadząca na Wawel, sporadycznie dworzec kolejowy oraz inne place (np. Szczepański, Matejki), a ponadto dziedzińce, m.in. Gimnazjum św. Jacka (przy ul. Siennej), okazjonalnie Collegium Maius.

W każdym z wymienionych dziewiętnastowiecznych plenerów Krakowa można wskazać miejsca specjalnie przeznaczone do wykonywania muzyki lub inne, które w wyjątkowych okolicznościach bywały uprzywilejowane. Na Plantach koncertowano wokół klombów, w tzw. kółkach, np. w pobliżu dworca kolejowego w zagłębieniu jak niewielka kotlina (gdzie do 1846 roku był kopiec i słupek z herbem Krakowa, a od 1874 roku obelisk Straszewskiego), wokół klombu z topolą naprzeciw kościoła św. Norberta (usytuowanego na rogu ul. Wiślniej i Plant) czy w pobliżu budynku starostwa (nieopodal Barbakanu, na wysokości ul. Zacisze)¹⁰. Okazjonalnie muzyka rozbrzmiewała też w innych miejscach, m.in. przy tzw. Drzewie Wolności¹¹, pomnikach Lilii Wenedy, Harfiarza (tzw. Bojana), Tadeusza Rejtana, Artura Grottgiera, Fryderyka Chopina¹² i in.

- 10 M.in. CZ 1901, nr 103 (4 V), s. 1; nr 129 (8 VI), s. 1; CZ 1911, nr 189 (26 IV), s. 2; NR 1911, nr 189 (26 IV), s. 2; IKC 1911, nr 90 (30 IV), s. 5; CZ 1913, nr 246 (31 V), s. 2; NR 1914, nr 249 (27 VI), s. 1; Franciszek Klein, *Planty Krakowskie*, Kraków 1914, s. 19–20 (m.in. zdjęcie miejsca wokół obelisku Straszewskiego), s. 81 (topola w „kółku” obok kościoła św. Norberta).
- 11 M.in. NR 1891, nr 153 (9 VII), s. 3. „Drzewo Wolności” (wiąz) zostało posadzone na Plantach w pobliżu wylotu ul. Szpitalnej 3 w 1792, a ścięte przez Niemców w okresie drugiej wojny. Zob. archiwalne zdjęcia (z ok. 1911 i z IV 1934) tego drzewa oraz usytuowanie na Plantach, w: Franciszek Klein, op. cit., s. 9; *Narodowe Archiwum Cyfrowe*, <https://audio-vis.nac.gov.pl>, sygnatury: 1-U-3044-1, 1-U-3044-2, 1-U-3044-3. Obecnie na tym miejscu, przy wyjściu z przejścia podziemnego z dworca kolejowego od ul. Lubicz na Planty, naprzeciw kiosku informacji turystycznej, rośnie dąb otoczony klombem-trawnikiem.
- 12 M.in. NR 1888, nr 105 (6 V), s. 3; CZ 1891, nr 105 (10 V), s. 3; 1901, nr 90 (19 IV), s. 2; „Głos Narodu” [dalej zapisywany jako GN] 1903, nr 134 (17 V), s. 1; NR 1910, nr 85 (23 II), s. 1. Zdemontowany w 1931 pomnik Chopina (przechowywany co najmniej do 1936 w krakowskim Muzeum Przemysłowym), granitowy cokół z popiersiem kompozytora z brązu autorstwa Władysława Marcinkowskiego, postawiono w 1888 obok kościoła oo. Reformatorów, od strony Plant na okazałym klombie (u wylotu ul. św. Tomasza). Por. *Kłopoty*

Ponadto w Krakowie, podobnie jak w innych miastach Europy, powstawały swoistego rodzaju plenerowe quasi-sale koncertowe, częściowo architektonicznie otwarte, stawiane na terenach rekreacyjnych lub wystawowych. To podwyższone (jak scena) altany dla orkiestry, okrągłe lub wielokątne, z dachem i ozdobnymi balustradami, pozwalające słuchaczom (siedzącym, stojącym lub przechadzającym się, względnie tylko przechodzącym obok) widzieć grających muzyków oraz lepiej słyszeć muzykę. Te tzw. kioski muzyczne (nazywane też muzycznymi pawilonami, pawilonami dla muzyk wojskowych lub altanami) budowano w Europie w miastach oraz w miejscowościach uzdrowiskowych, w publicznych parkach i na miejskich placach coraz intensywniej od połowy XIX wieku. Było to związane z ideologicznymi i politycznymi postulatami demokratyzacji życia społecznego w sferze kultury, m.in. muzyki, jej gatunków, form jej kultywowania oraz dyfuzji, a w przypadku uzdrowisk ponadto motywowane nasilającym się ruchem turystycznym w okresie letnim¹³. W Krakowie już w latach 1837–1838 podjęto próbę postawienia na Plantach altany

z pomnikiem Szopena, GN 1936, nr 269 (1 X), s. 7. Zob. archiwalne zdjęcie pomnika Chopina z X 1926: *Narodowe Archiwum Cyfrowe*, <https://audiovis.nac.gov.pl>, sygnatura: 1-U-3014a. Por. zdjęcia z ok. 1911 w: Franciszek Klein, op. cit., s. 34, 60, 87–88.

- 13 W I połowie XIX wieku podwyższenia dla orkiestry oraz kioski muzyczne w miastach stawiano w ogrodach i parkach prywatnych, dużo ich powstawało w miejscowościach uzdrowiskowych na terenach monarchii austro-węgierskiej. We Francji w latach 1850–1914 postawiono ok. 4000 kiosków muzycznych, pierwszy w przestrzeni publicznej zbudowano w 1852 w Metz, ówczesnym mieście garnizonowym. Częstość, aby postawić kiosk muzyczny, umożliwiający kontakt z muzyką szerokiemu i zróżnicowanemu społecznie gronu odbiorców, w publicznym parku specjalnie poszerzano aleje, np. w Grenoble (kiosk 1884), Bordeaux (1889), lub przełamano jedność stylistyczną historycznej architektury miasta, np. w Saint-Malo (1883) czy Saumur (1892). Starano się też połączyć względy ekonomiczne z powszechnym dostępem do muzyki, jak to miało miejsce np. w Lyonie, gdzie na placu Morand właściciele dwóch kawiarni postawili (1885) większy kiosk muzyczny, w którym umieścili stoliki, aby podczas codziennych letnich koncertów nie przeszkadzały spacerującym po placu. Podaję wg: Marie-Claire Mussat, *Kiosque à la musique et urbanisme. Les enjeux d'une autre scène*, w: *Le concert et son public. Mutation de la vie musicale en Europe de 1780 à 1914 (France, Allemagne, Angleterre)*, red. Hans Erich Bôdeker, Patrice veit, Michael Werner, Paris 2002, s. 317–331. Por. Philippe Gumpłowicz, *Les travaux d'Orphée. 150 ans de vie musicale amateurs en France: harmonies, chorales, fanfares*, Paris 1987, zwłaszcza s. 76–151; Peter Stachel i Cornelia Szabó-Knotik, „Kur und Sommerfrische”,

muzycznej, niedaleko placu św. Ducha¹⁴. Zbudowano ją w latach 60. (przebudowa w latach 90.) za kamiennym mostkiem prowadzącym wówczas na Planty od ul. Pańskiej (dzisiaj ul. Skłodowskiej-Curie) i do wielkiej wojny służyła ona jako miejsce koncertowania orkiestr, zwłaszcza wojskowych¹⁵. Analogiczne budowle istniały też m.in. w Parku Krakowskim i w Ogrodzie Strzeleckim, gdzie w celu poprawienia warunków prezentacji i odbioru muzyki postawiono w 1871 roku nową „trybunę” dla orkiestry — większą i bardziej ozdobną¹⁶. Nawet na publicznej ślizgawce na stawie w Ogrodzie Potockich w styczniu 1883 roku, gdzie wówczas przygrywała Orkiestra Miejska pod dykcją Adama Wrońskiego, „kiosk dla orkiestry, zamiast na przeciwnym brzegu stawu, zbudowano w jego środku na wysepce, przez co muzykę lepiej ze wszystkich punktów słyszeć można”¹⁷. W Gimnazjum św. Jacka od 1899 roku istniała orkiestra dęta (nazywana kapelą) oraz smyczkowa i już od 1900 roku zainaugurowano ich koncerty, które odbywały się na podwórku szkolnym dwa razy w tygodniu w czasie najdłuższej przerwy, co spowodowało, że w 1909 roku (kiedy kapela liczyła 33 osoby) zbudowano dla niej altanę¹⁸. Czasowe estrady dla orkiestr lub/i zespołów chóranych budowano na placach i ulicach przy okazji specjalnych uroczystości. Bywało, że brak podwyższenia dla orkiestry i chóru wytykano organizatorom wydarzenia, jak np. 21 kwietnia 1901 roku przy stojącym na

w: *Oesterreichisches Musiklexikon*, red. Rudolf Flotzinger, Wien 2004, t. 3, s. 1202, online: <http://www.musiklexikon.ac.at/ml?frames=yes> [dostęp: 30.07.2016].

- 14 Na podstawie archiwalnych dokumentów administracyjnych miasta Krakowa referuje te starania Jolanta Wąsacz-Krztoń, op. cit., s. 196–197.
- 15 Zob. m.in. Maria Estreicherówna, *Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848–63*, Kraków 1936, s. 105–106; CZ 1875, nr 102 (5 v), s. 2; 1884, nr 224 (28 IX), s. 3; 1901, nr 103 (4 v), s. 1; nr 129 (8 VI), s. 1; 1911, nr 189 (26 IV), s. 2; 1913, nr 242 (29 v), s. 2. Zob. zdjęcie (ok. 1911) pawilonu muzycznego na Plantach i jego opis w: Franciszek Klein, op. cit., s. 16, 44–45, 90–91. Por. fotografię „kiosku muzyki zdrojowej” w Krynicy, w którym koncertowała tamtejsza orkiestra zdrojowa (założona w 1875) pod dykcją Adama Wrońskiego, opublikowaną w: Leon Kopff, *Zakład zdrojowo-kąpielowy w Krynicy*, Krynica 1890, s. 34.
- 16 CZ 1871, nr 120 (27 v), s. 2; nr 122 (31 v), s. 3.
- 17 CZ 1883, nr 5 (9 I), s. 2.
- 18 Zob. *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1899*, Kraków 1899, s. 82; *...za rok szkolny 1900*, Kraków 1900, s. 84; *...za rok szkolny 1909*, Kraków 1909, s. 87.

Plantach pomniku Tadeusza Rejtana, w kolejną rocznicę jego sławnego protestu, gdy liczni uczestnicy uroczystości otaczający instrumentalistów i śpiewaków tłumili dźwięki muzyki¹⁹.

Słuchacze koncertów na Plantach i w parkach, podobnie jak na ślizgawkach, mogli skorzystać z umieszczonych tam na stałe ławek. Wzrastająca liczba odbiorców koncertów w altanie w pobliżu ul. Pańskiej (do których należeli też goście siedzący na tzw. werandzie Kawiarni Janikowskiego, a potem Sauera) spowodowała, że np. w 1892 roku rozstawiano dodatkowe krzesła jako płatne miejsca numerowane, z możliwością ich wcześniejszej rezerwacji²⁰. Ławki w parkach częstokroć zajmowane były już przed koncertem, a gdy był on wykonywany przez lubiane w mieście zespoły i połączone z innymi artystycznymi wydarzeniami, to w momencie rozpoczęcia występów miejsc już nie było, jak miało to m.in. miejsce w Parku Krakowskim w drugi dzień Zielonych Świąt, 21 maja 1888 roku²¹.

Otwarte lecz zadaszone pomieszczenia w plenerze przeznaczone dla koncertującej orkiestry budowano w Krakowie z okazji odbywających się w mieście wystaw. Ośmiokątny ozdobny pawilon muzyczny z tzw. odwróconym dachem (ze względów akustycznych z odwróconą kolejnością ułożenia warstw izolacyjnych), wykonany przez krakowską firmę artystyczno-słusarską Józefa Góreckiego, postawiono w 1904 roku na placu Krajowej Wystawy Przemysłu Metalowego (21 VIII-2 X), usytuowanym na Plantach Dietlowskich, między ul. Starowiślną a ul. Wielopole²². W pawilonie koncertowała orkiestra „Harmonii”. Duże znaczenie dla powiększonego w latach 1909–1911 miasta Krakowa miała Wystawa Architektury i Wnętrz w otoczeniu ogrodowym, trwająca od 4 czerwca do 8 października 1912 roku, na obszarze między Błoniami a Parkiem Jordana. Jak pisze Maria Zientara, wystawa ta była bowiem „jednoznacznym opowiedzeniem się za zagospodarowaniem nowych dzielnic w myśl nowoczesnej,

19 GN 1901, nr 92 (22 IV), s. 4.

20 *Kronika*, CZ 1892, nr 171 (28 VII), s. 2.

21 *Zielone Świąta*, CZ 1888, nr 116 (23 V), s. 2.

22 *Wystawa metalowa w Krakowie*, „Naprzód” 1904, nr 232 (22 VIII), s. 1; *Przechadzka po wystawie metalowej*, GN 1904, nr 234 (24 VIII), s. 5; Stanisław Sierakowski, *Z powodu Wystawy przemysłu metalowego w Krakowie w 1904 r.*, „Przegląd Techniczny” 1904, nr 52 (29 XI), s. 710.

cieszącej się dużą popularnością w Europie zachodniej [...] howardowskiej idei «miasta-ogrodów»²³. Na teren wystawy wchodziło się od strony Błoi przez specjalnie zaprojektowany mostek nad starym korytem Rudawy. Muszla koncertowa (z ogrodzeniem podestu) projektu Józefa Czajkowskiego, w katalogu wystawy i na jej planie sytuacyjnym określona jako „kiosk na muzykę”, zbudowana została na placu głównym, w południowej części wystawy, gdzie znajdowały się pawilon główny oraz m.in. budynek teatryku letniego, restauracja i kawiarnia, fontanna świetlna²⁴. W muszli regularnie grała orkiestra 1 Pułku Piechoty c.k. Armii Austro-Węgier²⁵, w niektóre dni ponadto śpiewał chór „Lutnia”, który dawał także samodzielne koncerty, a niekiedy w muszli — lecz w trakcie antraktów w przedstawieniach odbywających się w wystawowym budynku teatralnym — występował też Chór Akademicki²⁶.

Organizowanie koncertów w plenerze (poza muzycznymi pobudkami, głównie wojskowymi) uzależnione było od „sprzyjającej pogody”,

- 23 Maria Zientara, *Wystawa Architektury i Wnętrz w otoczeniu ogrodowym w Krakowie w 1912 r.*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1991 nr 18, s. 100. Autorka przedstawia cele, rolę i znaczenie wystawy, jej działy i eksponaty, natomiast program artystyczny prezentowany w trakcie trwania wystawy nie jest przedmiotem rozważań. Jak cytuje za „Czasem” (s. 100–101): „celem praktycznym wystawy jest okazać w obecnym stadium przebudowywania się miasta i wsi, typy domów praktycznych i pięknych dla mieszkańców miast i wsi, a więc typy dworku podmiejskiego, domków dla robotnika i rękodzielnika, zagrody włościańskiej”.
- 24 *Katalog Wystawy Architektury i Wnętrz w otoczeniu ogrodowym pod Parkiem Jordana w Krakowie: czerwiec–październik 1912 r.*, Kraków [1912], s. 13 (plan sytuacyjny, nr 15 — kiosk na muzykę) oraz s. 38. Zob. zdjęcie placu głównego z widoczną muszlą koncertową zamieszczone w albumie pt. *Wystawa Architektury i Wnętrz w Otoczeniu Ogrodowym w Krakowie MCMXII. 30 rycin*, Kraków 1912. Figuruje ono na http://www.ronet.pl/index.php?mod=inne&inne_id=265 [dostęp: 30.07.2016]. Szkicowe rysunki przedstawiające wybrane budowle wystawy, w tym „muszlę” — „estradę orkiestrową”, zamieszczono w sprawozdaniu pt. *Otwarcie wystawy architektonicznej*, IKC 1912, nr 129 (9 VI), s. 5.
- 25 W odniesieniu do tych oddziałów c.k. armii używam dalej skrótu pp.
- 26 M.in. *Z wystawy architektonicznej*, NR 1912, nr 258 (10 VI), s. 2; *Otwarcie wystawy architektury*, CZ 1912, nr 256 (8 VI), s. 3; nr 258 (10 VI), s. 2; nr 260 (11 VI), s. 2; nr 270 (17 VI), s. 2; nr 307 (9 VII), s. 2; nr 402 (4 IX), s. 1; nr 470 (13 X), s. 1; IKC 1912, nr 131 (12 VI), s. 5; nr 223 (29 IX), s. 6; GN 1912, nr 134 (16 VI), s. 3; *Z wystawy architektonicznej w Krakowie*, „Nowości Ilustrowane” 1912, nr 26 (29 VI), s. 16.

a zastrzeżenie możliwej zmiany daty koncertu ze względu na warunki atmosferyczne należało do stałej formuły w anonsach takich wydarzeń, niektórych połączonych np. z festynem, loterią fantową czy innymi atrakcjami. Tak np. zła pogoda spowodowała przełożenie pierwszego koncertu w sezonie wiosenno-letnim w Ogrodzie Strzeleckim w 1874 roku z 26 kwietnia na 8 maja, a i wówczas cieszą się, że mimo chłodu była obecna liczna publiczność. Natomiast podczas czerwcowych upałów w 1886 roku „przyjemny chłód” panujący w tymże parku był niezaprzeczalnym walorem tego ulubionego przez krakowian miejsca spacerów²⁷. Niekiedy w trakcie jakiegoś wydarzenia i koncertu pogoda zaskakiwała. Na przełożonym właśnie z takiej przyczyny z 11 na 17 maja 1903 roku dobroczynnym koncercie orkiestr 13. pp. i „Harmonii” w Parku Jordana mimo niepewnej aury była liczna publiczność, ale koncert „zakończył się niespodzianką: burzą i ulewnym deszczem, który dał się dotkliwie we znaki uczestnikom [także] wczorajszych zamiejskich wycieczek. Przemoczeni uciekali do miasta z nieopróżnionymi jeszcze z zapasów koszami i pakunkami. Za chwilę deszcz ustał i zapanowała pogoda”²⁸.

Funkcjonowanie naturalnych ślizgawek, uzależnione od odpowiednich temperatur oraz od opadów śniegu, w oczywisty sposób warunkowało też obecność orkiestr (głównie wojskowych, zob. tabele nr 1 i 2) uprzyjemniających zarówno jazdę łyżwiarzom, jak i licznych ich obserwatorów (zwłaszcza w czasie specjalnych pokazów czy zabaw). Dla tych ostatnich były ustawiane ławki, a ponadto — np. w Ogrodzie Potockich w 1883 roku — rozkładane maty pod nogi. Na nowej, największej wówczas ślizgawce przy ul. Zwierzynieckiej w 1894 roku specjalnie usytuowano ławki na wzniesieniu. Grała tam orkiestra „Harmonii”, była obszerna kryta i ogrzewana

27 CZ 1874, nr 94 (25 IV), s. 2; nr 105 (8 V), s. 2; nr 106 (10 V), s. 2. Podobnie było w 1883. Koncert orkiestry 56. pp. przełożono z 3 na 8 V, gdyż ponadto ścieżki w parku nie były odpowiednio przygotowane. Zob. CZ 1883, nr 99 (2 V), s. 2; nr 100 (3 V), s. 4; nr 102 (6 V), s. 2; nr 103 (8 V), s. 3; NR 1886, nr 126 (3 VI), s. 3.

28 CZ 1903, nr 106 (11 V), s. 2; nr 112 (17 V), s. 1; nr 112 (18 V), s. 2. Deszcz „przepędził” też liczne grono słuchaczy m.in. podczas koncertu orkiestry 56. pp. w Ogrodzie Strzeleckim 11 VI 1874. Zob. CZ 1874, nr 129 (10 VI), s. 4; nr 129 (10 VI, wyd. wieczorne), s. 2.

poczekalnia, osobne garderoby męskie, damskie oraz ogrzewany bufet²⁹. W związku z koncertami na ślizgawkach prasa informowała, że w niedzielę 4 lutego 1883 roku, mimo słonecznej pogody i temperatury plusowej, na ślizgawce przy ul. Karmelickiej lód jest „gładki, suchy i gruby na 40 centymetrów”, a w godzinach od 14:00 do 17:00 grać będzie Orkiestra Miejska pod dyrekcją Adama Wrońskiego³⁰. Innym razem, na początku marca 1888 roku, zachęcano: „lód jest bardzo dobry i gładki”, a ślizgawka obok Ogrodu Botanicznego ma ponadto walor szczególnie istotny w godzinach od 18:00 do 21:00: „Nad stawami z powodu ich niskiego położenia i ochronienia murem i wałem panuje zawsze powietrze ciche i o wiele cieplejsze od tego, jakie czuć się daje w mieście”, staw iluminowany jest lampionami, a „miejsca przed ogrzany pawilonem pań oświetleniem elektrycznym”³¹. Na tejsze ślizgawce od stycznia 1885 roku wieczorne ślizgi odbywały się przy muzyce i oświetleniu, aby ta część publiczności, „która wskutek zajęć całodziennych pozbawiona jest tej zdrowej i miłej rozrywki, mogła z niej korzystać w godzinach wolnych. Bufet ogrzany, garderoba, łyżwy, sanki i karuzel na miejscu ślizgawki”³². Tego typu ułatwienia bez wątpienia sprzyjały rozwojowi tego obiektu prowadzonego przez Krakowskie Towarzystwo Łyżwiarskie, bowiem w grudniu 1893 roku „muzyka dziarsko przygrywała” już trzy razy w tygodniu, a dobra frekwencja świadczyła — jak pisano w „Głosie Narodu” — że „kto chce, ten i w zimie może zaznać prawdziwej przyjemności na wolnym powietrzu”³³.

29 CZ 1883, nr 5 (9 I), s. 2; Jan Mika, *Pierwsza olbrzymia ślizgawka*, GN 1894, nr 1 (3 I), s. 6; NR 1894, nr 1 (3 I), s. 3; GN 1894, nr 3 (5 I), s. 4; nr 12 (17 I), s. 5.

30 CZ 1883, nr 27 (4 II), s. 3.

31 CZ 1888, nr 52 (3 III), s. 3.

32 NR 1885, nr 22 (28 I), s. 3.

33 GN 1893, nr 11 (10 XII), s. 8; por. nr 10 (8 XII), s. 5.

Wykonawcy muzyki w plenerze: profesjoniści i amatorzy, wojskowi i cywile

Wykonawcami muzyki we wszystkich wymienionych plenerach były, co należało do specyfiki miast garnizonowych, jakim był wówczas Kraków, orkiestry wojskowe (nazywane „muzyką wojskową”) różnych pułków piechoty, w większości posiadające też sekcję instrumentów smyczkowych. W plenerach brukowanych częściej niż gdzie indziej występowały one wyłącznie w składzie instrumentów dętych (wówczas nazywane „bandą”). Tradycja ich występów — a wcześniej także orkiestry Milicji Wolnego Miasta Krakowa — na Rynku Głównym oraz na Plantach sięga lat 20. i 30. XIX wieku³⁴. W Ogrodzie Strzeleckim koncerty orkiestr wojskowych rozpoczęły się w 1852 roku. Częstokroć trudno jednak ustalić, którego pułku orkiestra grała np. pierwszo- czy trzeciomajową lub inną pobudkę na przyległych do Rynku ulicach Krakowa lub capstrzyk na Rynku, w przeddzień lub w dniu urodzin (18 sierpnia) cesarza Franciszka Józefa I (m.in. w 1884, 1898, 1904, 1917)³⁵. Podobnej wiedzy nie mamy w odniesieniu do większości koncertów obok Ratusza (np. 1891) lub przed Pałacem Spiskim (np. XII 1911, I-IV 1912), od godziny 12:00 do 13:00 w niedziele i święta (nawet w zimie)³⁶. Analogicznie jest w przypadku orkiestr towarzyszących niedzielnym (niekiedy sobotnim) lub świątecznym zabawom na lodzie, np. na ślizgawkach: w Ogrodzie Macewiczów (1873), przy ul. Karmelickiej (np. 1876–1879, 1882), obok Ogrodu Botanicznego (np. 1883–1885, 1888), przy Pałacu Zwierzynieckim (np. 1893, środa, sobota,

34 Zob. J. L. [Józef Tadeusz Louis], *Życie światowe i towarzyskie w Rzeczypospolitej Krakowskiej (1816–1846)*, Kraków 1886; Władysław Namysłowski, *Milicja Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846*, Kraków 1914; Sobiesław i Stanisław Mieroszewscy, *Wspomnienia lat ubiegłych*, przygotowali do druku Maria i Henryk Baryczowie, Kraków 1964; Józef Wawel [Tadeusz] Louis, *Urywki z dziejów i życia mieszkańców Krakowa*, wyd. Janina Bieniarzówna i Wiesław Bienkowski, Kraków 1977. Por. Józef Reiss, *Almanach muzyczny Krakowa 1780–1914*, Kraków 1939, t. 1, s. 102.

35 CZ 1884, nr 102 (2 V), s. 2; GN 1898, nr 141 (23 VI), s. 3; CZ 1904, nr 187 (17 VIII, wyd. wieczorne) s. 2; nr 188 (18 VIII, wyd. poranne), s. 1; NR 1917 nr 378 (17 VIII), s. 2.

36 NR 1891, nr 276 (2 XII), s. 2; CZ 1891, nr 276 (2 XII), s. 2; CZ 1911, nr 547 (30 XI), s. 2.

niedziela)³⁷. Zdarzało się, że także w związku z koncertami w parkach informowano tylko, że gra orkiestra lub orkiestry wojskowe, bez podawania ich nazw³⁸. Brak tego typu danych dotyczy też Plant, gdzie regularnie koncertowały tylko orkiestry wojskowe (niekiedy poza sierpniem, kiedy pułki przebywały na manewrach) i może dlatego taka ogólna informacja była wystarczająca (m.in. 1875, 1877, 1892, 1894)³⁹. Nie było to jednak regułą, bowiem władze wojskowe w niektórych latach za pośrednictwem prasy podawały mieszkańcom precyzyjny harmonogram koncertów na Plantach i w wybranych parkach, np.:

- październik 1884 roku, godz. 13:30–17:00, naprzeciw Zakładu Fotograficznego Walerego Rzewuskiego (czyli altana u wylotu ul. Pańskiej), orkiestry: 13. pp. — 3, 17 i 31 X; 20. pp. — 6 i 20 X; 57. pp. — 13 i 27 X⁴⁰;
- maj i czerwiec 1901 roku, godz. 17:00–18:30, naprzeciw Kawiarni Janikowskiego (czyli altana u wylotu ul. Pańskiej), orkiestry: 20. pp. — 10 V, 14 VI, 28 VI; 56. pp. — 17 V, 31 V; 13. pp. — 24 V; klomb naprzeciw kościoła św. Norberta, orkiestry: 56. pp. — 7 V, 25 VI; 13. pp. — 14 V, 18 VI; 20. pp. — 21 V; 100. pp. — 28 V, 11 VI; Park na Krzemionkach, orkiestra 100. pp. — 15 V, 12 VI⁴¹;

37 CZ 1873, nr 39 (16 II), s. 2; CZ 1876, nr 13 (18 I), s. 3; nr 25 (1 II), s. 2; nr 34 (12 II), s. 2; CZ 1877, nr 3 (5 I), s. 4; nr 4 (6 I), s. 4; nr 5 (9 I), s. 2; CZ 1878, nr 6 (8 I), s. 2; CZ 1879, nr 8 (11 I), s. 2; nr 10 (14 I), s. 3; nr 16 (21 I), s. 2; nr 291 (19 XII), s. 4; CZ 1882, nr 36 (14 II), s. 3; CZ 1883, nr 57 (11 III), s. 2; nr 63 (18 III), s. 2–3; CZ 1884, nr 1 (1 I), s. 2; NR 1885, nr 3 (4 I), s. 2; nr 4 (5 I), s. 3; nr 8 (11 I), s. 2; nr 20 (25 I), s. 3; CZ 1888, nr 1 (1 I), s. 2; nr 5 (6 I), s. 3; nr 6 (8 I), s. 3; nr 20 (25 I), s. 2; nr 26 (1 II), s. 2; nr 28 (4 II), s. 2; nr 31 (8 II), s. 2; nr 40 (18 II), s. 2; nr 43 (22 II), s. 3; nr 53 (4 III), s. 3; nr 55 (7 III), s. 2; NR 1893, nr 293 (23 XII), s. 3.

38 Np. Park Krakowski, m.in. NR 1892, nr 123 (29 V), s. 8; nr 125 (1 VI), s. 4; nr 137 (16 VI), s. 6; nr 138 (18 VI), s. 6; nr 144 (25 VI), s. 4; nr 214 (18 IX), s. 4; CZ 1892, nr 129 (5 VI), s. 7; nr 130 (8 VI), s. 4; nr 147 (29 VI), s. 6; nr 171 (28 VII), s. 4; nr 186 (14 VIII), s. 8; CZ 1893, nr 124 (3 VI), s. 4; CZ 1903, nr 128 (7 VI), s. 2; GN 1906, nr 206 (28 IV), s. 4; NR 1918, nr 287 (6 VII), s. 2. Ogród Łobzowski, koncerty w każdą środę w 1891, m.in. NR 1891, nr 146 (1 VII), s. 2. Park Jordana, np. koncerty z okazji imienin cesarza, m.in. NR 1916, nr 390 (5 VIII), s. 2; nr 413 (18 VIII), s. 2.

39 M.in. CZ 1875, nr 102 (5 V), s. 2; CZ 1878, nr 155 (10 VII), s. 2; CZ 1892, nr 171 (28 VII), s. 2; GN 1894, nr 208 (15 IX), s. 4.

40 CZ 1884, nr 224 (28 IX), s. 3.

41 CZ 1901, nr 103 (4 V), s. 1; nr 129 (8 VI), s. 1. W całym artykule używam ujednoczonej nazwy kościół św. Norberta, który od 1808 był cerkwią parafii grekokatolickiej, w 1947 przekazano ją oo. saletynom, a od 1998 przywrócono ją grekokatolikom.

- maj 1911 roku, godz. 17:30–18:30 lub 18:00–19:00, orkiestry pułków piechoty nr: 13, 20, 56, 93, 100: naprzeciw Kawiarni Janikowskiego — 5 v, 19 v, 26 v; „kółko” przed budynkiem starostwa — 3 v, 17 v, 24 v, 31 v; obok Mleczarni E. Dobrzańskiej na Plantach w pobliżu Pałacu Biskupiego — 8 v, 22 v, 29 v; Park na Krzemionkach — 9 v; Ogród Łobzowski/Szkoła Kadecka — 25 v⁴²;
- lipiec i sierpień 1914 roku, naprzeciw Kawiarni Sauera (dawnej Janikowskiego), orkiestry: 1. pp. — 6 VII; 20. pp. — 27 VII; 56. pp. — 6 VIII; 100. pp. — 17 VIII; klomb naprzeciw kościoła św. Norberta, orkiestry: 56. pp. — 16 VII; 93. pp. — 10 VIII, 20 VIII; „kółko” przed budynkiem starostwa, orkiestry: 20. pp. — 2 VII, 3 VIII; 100. pp. — 23 VII; 1. pp. — 13 VIII; Ogród Łobzowski, orkiestra 93. pp. — 9 VII⁴³.

Na Plantach wyjątkowo grywała cywilna orkiestra „Harmonii” — przeważnie w pobliżu Placu Szczepańskiego, np. przez dwa dni Zielonych Świąt w maju 1891 roku od godz. 12:00 do 13:00 oraz w każdą środę od 24 czerwca tegoż roku od godz. 20:30, zaś sporadycznie obok Drzewa Wolności, jak to miało miejsce 9 lipca, czy przed kawiarnią Janikowskiego w czerwcu 1904 roku, w każdą niedzielę i święto⁴⁴.

Znacznie więcej danych dotyczy orkiestr wojskowych oraz cywilnych występujących w parkach, mniej na ślizgawkach. Aby dać wyobrażenie o liczbie tych zespołów i ich kapelmistrzach (zmieniających się też w jednym pułku), a zarazem określić ich muzyczne ulokowanie w ww. plenerach Krakowa (w układzie chronologicznym), dokonuję tabelarycznego przeglądu zawierającego przykłady lat, w których orkiestry wojskowe (tabela 1) i muzyczne zespoły cywilne (tabela 2) w danym miejscu koncertowały⁴⁵.

42 NR 1911, nr 189 (26 IV), s. 2; IKC 1911, nr 90 (30 IV), s. 5.

43 NR 1914 nr 249 (27 VI), s. 1; nr 295 (24 VII), s. 2. Por. harmonogram na VI 1913: CZ 1913, nr 242 (29 V), s. 2.

44 NR 1891, nr 111 (17 V), s. 3; nr 141 (24 VI), s. 3; nr 153 (9 VII), s. 3; CZ 1891, nr 111 (17 V), s. 3; XIII *Sprawozdanie roczne Towarzystwa Przyj. Muzyki Krakowskiej „Harmonia” za rok 1904*, Kraków 1905, s. 5.

45 Pisownię i poprawną postać nazwisk kapelmistrzów ujednoliciłam wg *verzeichnis der Militärkapellmeister de K.u.K. Armee bis 1918*, <http://www.oesterreichische-militaermusik>.

Tabela 1. Orkiestry wojskowe występujące w plenerach Krakowa (przykłady)

Nr pp.	Nazwisko kapelmistrza	OS	OŁ	P	PK	PJ	PP	bruk
67	Leopold KOHOUT	1867–1871						
20	Gotthard SCHINDELAR Josef MALEČEK	1867–1872 1873–1884		1884–1901 1911–1914	1886–1888 1891–1892 1901		1897	
56	Josef LANGER Josef MAREK	1867–1874–1880 1883–1884 1886		1901–1911–1914	1886–1890–1892 1901–1914	1899–1904 1906	1896	1893–1912
13	Heinrich BURESCH Jan Nepomucen HOCK Franz KONOPASEK	1877–1883–1893		1884–1901 1911–1912	1886–1888 1892–1894 1895–1900	1892–1895 1897–1899 1903–1906		1879
40	Michael ZIMMERMANN Edmund PATZKE	1877–1880 1881–1882						

com/Milmusik/Geschichte/KuK%20MilKapmeister/KuK%20MilKapMeister.html [dostęp: 05.05.2016] oraz *Oesterreichisches Musiklexikon*, red. Rudolf Flotzinger, Wien 2004. W źródłach prasowych z epoki oraz we wspomnieniach nazwiska i imiona były bowiem w niekonsekwentny sposób spolszczane, różnie pod względem ortografii zapisywane, często przekręcano lub mylono imiona. W zapisie pułków pomijam ich patronów (w prasie lub we wspomnieniach często nie podawano numeru pułku, tylko jego patrona), którzy się zmieniali i nie stanowią jednoznacznego kryterium identyfikacyjnego, tym bardziej że w źródłach często ich nazwiska podawano mylnie, co wynikało niekiedy ze stosowania potocznych, lokalnych nazw danego pułku. Aby nie mnożyć przypisów źródłowych, nie podaję ich w odniesieniu do informacji zawartych w tabelach. Zastosowane tam skróty oznaczają: OS — Ogród Strzelecki, OŁ — Ogród Łobzowski, P — Planty, PK — Park Krakowski, PJ — Park Jordana, PP — Park na Krzemionkach Podgórskich, bruk — place i ulice.

Nr pp.	Nazwisko kapelmistrza	OS	OŁ	P	PK	PJ	PP	bruk
60	Gustav MAHR	1882						
57	Anton AMBROŽ Emanuel ŽEROWNITZKI	1884 1886 1887 1891– 1893		1884	1888			1893 1894
100	Edmund PATZKE Engelbert SITTER			1901 1911– 1914	1914	1906	1901	1894 1900
1	Franz BÉM ?			1911– 1914		1912		
93	Jakob JAROSCH		1911– 1914					
4	Anton KLEMM ?				1918			

Z orkiestr złożonych z uczniów, na forum miasta działały orkiestry Gimnazjum św. Jacka oraz III Gimnazjum (zreorganizowana w 1907 roku, lekcje gry oraz próby prowadzone przez Jan Tesařika, kapelmistrza wojskowego związanego m.in. z 13. pp., a od 1915/16 przez Józefa Orzecha)⁴⁶. Szczególnie aktywną orkiestrę u św. Jacka założył w 1899 roku nauczyciel tego gimnazjum Włodzimierz Jarosz z pomocą doktora medycyny Ignacego Schaittera, działacza Towarzystwa „Harmonia”, a potem prowadzili ją m.in. Ferdynand Stricker z 13. pp., Franciszek Kammler z 56. pp., Julian Petri z 100. pp. oraz Jan Tesařik⁴⁷. Z kolei orkiestra Gimnazjum św. Anny grała

46 *Sprawozdanie dwudzieste czwarte Dyrekcji c.k. Gimnazjum III, w Krakowie za rok szkolny 1907*, Kraków 1907, s. 83–84; ... *za rok szkolny 1909*, Kraków 1909, s. 69–70; ... *za rok szkolny 1913/1914*, Kraków 1914, s. 83; ... *za rok szkolny 1915/1916*, Kraków 1916, s. 47.

47 *Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1899*, Kraków 1899, s. 82; ... *za rok szkolny 1901*, Kraków 1901, s. 48; ... *za rok szkolny 1904*, Kraków 1904, s. 64; ... *za rok szkolny 1905*, Kraków 1905, s. 82; ... *za rok szkolny 1910*, Kraków 1910, s. 74; ... *za rok szkolny 1911*, Kraków 1911, s. 106.

Tabela 2. Cywilne zespoły muzyczne występujące w plenerach Krakowa (przykłady)

Nazwa orkiestry lub chóru	dyrygent/ opiekun	OS	P	PK	PJ	PP	bruk
Salinarna z Wieliczki	Józef KUCZERA	1866 1890		1897 1900	1901		1890 1893 1894 1898 1900
Miejska z Krakowa	Adam WROŃSKI Stanisław CZYŻOWSKI	1884					1883 1912
Salinarna z Bochni	Antoni LANGER	1888					1900
„Harmonii” ze Lwowa	Moritz FALL	1890					1890
„Harmonii” z Krakowa	Władysław ONDRACZEK Stanisław CZYŻOWSKI Jan GÓRSKI Adam WROŃSKI		1891 1893 1900 1901 1904	1896	1892 1893 1895- 1912	1899	1891 1892- 1896 1898 1899 1900 1903- 1906
Weteranów	Józef NIKIEL				1904 1915		1897 1900
Mandolini- stów	Grzegorz SENOWSKI				1906 1917		
Rękodziel- ników	Józef NIKIEL				1914 1917		1912 1914
chór „Lutnia” Kraków	Adolf STEIBELT Antoni ISAKOWICZ	1890- 1893		1895	1892 1904 1912 1913		1890 1893 1900 1912

Nazwa orkiestry lub chóru	dyrygent/ opiekun	OS	P	PK	PJ	PP	bruk
Chór Akademicki Kraków	Wiktor BARABASZ	1880-1882	1903 1910	1886	1899		1890
	Bolesław WALLEK- -WALEWSKI	1890		1888	1904		1898
					1910		1900
					1912		1903
							1907
						1910	
							1912
Chór Drukarzy i Litografów „Ognisko”		1890		1888			1890
							1893
							1894
Chór Włościański z Bieżanowa				1886	1901		1893
Chór „Sokoła” Kraków		1890		1888			1890
							1894
Chór Towarzystwa Muzycznego	Wiktor BARABASZ		1903	1888 1895	1895		1890
							1893
							1894
							1898

niekiedy (m.in. 3 v 1904) pobudkę wraz z orkiestrą „Harmonii”⁴⁸. Kilka młodzieżowych orkiestr krakowskich gimnazjów oraz orkiestra związku młodzieży rękodzielniczej uczestniczyły 27 września 1912 roku w obchodach 300. rocznicy śmierci ks. Piotra Skargi — w pochodzie sprzed kościoła św. św. Piotra i Pawła na ul. Grodzkiej przez Rynek, Plac Mariacki, Mały Rynek na ul. Sienną 5, przed dom Arcybractwa Miłosierdzia (a potem w drodze na ul. Krupniczą dołączyła jeszcze orkiestra kolejarzy)⁴⁹. W innym

⁴⁸ *Kalendarz Krakowski Józefa Czecha na rok 1905*, Kraków 1905, s. 92.

⁴⁹ *Obchód Skargowski*, CZ 1912, nr 443 (27 IX), s. 2; *Pamiętnik Zjazdu Skargowskiego w Krakowie w dniach 25 i 26 września 1912 r.*, materiały zebrał i wstępami opatrzył ks. J. Pawelski TJ, Kraków 1912, s. 195.

plenerze i odmiennych okolicznościach, na ówczesnych przedmieściach Krakowa, na Woli Justowskiej w ogrodzie przy restauracji Józefa Masnego, przygrywały w 1910 i 1911 roku m.in. Orkiestra Weteranów pod dyrekcją Józefa Nikla oraz orkiestra 56. pp.⁵⁰

Do nietypowych wykonawców występujących w parkach należała orkiestra cygańska, która „blisko do północy” grała po raz pierwszy w Parku Krakowskim 15 sierpnia 1897 roku, a po którą w celu jej „sprawdzenia” jeździł specjalnie na Węgry dzierżawca parku i zarazem jego założyciel (w 1887 roku) Stanisław Rehman⁵¹. Inny zespół cygański („karawana” złożona z „króla” i pięciu kobiet) pojawił się w Krakowie w 1913 roku i w muszli koncertowej na terenie po wystawie architektury, w tzw. Parku Oleandry, dał pokaz tańców. Największą atrakcją okazał się przybyły z tym zespołem Murzyn, który od 17 maja śpiewał tu z towarzyszeniem orkiestry wojskowej⁵². Trzeba jednak zaznaczyć, że nie był to pierwszy występ czarnoskórego muzyka w Krakowie. Już 10 września 1879 roku (godz. 16:00) inny śpiewak — „Afrykanin”, jak pisano — tenor Borgel wystąpił także w plenerze, w Ogrodzie Strzeleckim, również z akompaniamentem grającej tam orkiestry 56. pp. Głosem „silnym i czystym” śpiewał piosenki w języku niemieckim i angielskim, które publiczności bardzo się podobały, więc domagała się bisów⁵³.

Organizatorami plenerowych koncertów oraz wydarzeń z udziałem muzyki poza administracją wojskową c.k. armii — np. w przypadku koncertów na Plantach czy pobudek granych na Rynku — były różne miejscowe

50 Np. 26 VI 1910, w niedzielę od 14:00, zabawa połączona z loterią, zorganizowana przez Stowarzyszenie Katolickich Stróżów, dochód przeznaczony na własne cele, oraz 7 V 1911, od godz. 15:00. Bilet wstępu do ogrodu, w porównaniu np. z ceną biletów na koncerty popularne w samym Krakowie (20 halerzy), stosunkowo drogi — dorośli 50, a dzieci i młodzież od lat 10 — 30 halerzy. Zob. *Ze stowarzyszeń*, CZ 1910, nr 285 (25 VI), s. 3; *Zabawa ogrodowa*, IKC 1911, nr 103 (5 V), s. 6.

51 NR 1897, nr 184 (15 VIII), s. 3; nr 185 (17 VIII), s. 2.

52 Z „*Oleandrów*”, NR 1914, nr 224 (17 V, wyd. popołudniowe), s. 2.

53 CZ 1879, nr 207 (10 IX), s. 2; nr 209 (12 IX), s. 2. Bilet wstępu do ogrodu wraz z programem koncertu był droższy niż inne koncerty tutaj się odbywające. Kosztował 30 centów, dla młodzieży i dzieci — 15 centów.

instytucje. Należały do nich m.in. Towarzystwo Strzeleckie⁵⁴, Towarzystwo Muzyczne⁵⁵, Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia”⁵⁶, Chór Akademicki⁵⁷, Towarzystwo Przyjaciół Muzyki Krakowskiej „Harmonia”⁵⁸, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”⁵⁹, Koło Artystyczno-Literackie⁶⁰ oraz do rążnie zawiązywane komitety uroczystości narodowych i patriotycznych, odbywających się z różnych okazji, czy też czasowych wystaw. Jednak w bardzo wielu przypadkach organizatorzy są nieznani, natomiast można z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że regularne koncerty — zazwyczaj w środy, soboty, niedziele i święta w Parku Krakowskim (godz. 16:00, niekiedy 15:00 lub 14:00), w środy, niedziele i święta w Ogrodzie Strzeleckim (godz. 16:00), w niedziele, niekiedy w soboty w Parku Jordana (o 16:00 lub 15:00, sporadycznie o 14:00 względnie 17:00), dawane przez orkiestry wojskowe czy cywilne — kontraktowane były co-rocennie przez aktualnego w danym roku dzierżawcę/zarządcę parku lub ślizgawki.

Symptomatycznym przejawem sympatii, jaką mieszkańcy Krakowa obdarzali orkiestry wojskowe, wynikającej oczywiście nie tylko z ich występów w plenerze, lecz także koncertów innego typu, był fakt, że 17 sierpnia

-
- 54 M.in. Ogród Strzelecki 22 i 29 IX 1872, 3 VI 1883, 10 VI 1883, 2 VII 1884, 10 VI 1888, 26 VI 1892: CZ 1872, nr 216 (21 IX), s. 2; nr 224 (1 X), s. 2; CZ 1883, nr 123 (3 VI), s. 2; nr 129 (10 VI), s. 3; CZ 1884, nr 149 (1 VII), s. 2; CZ 1888, nr 131 (10 VI), s. 3; NR 1892, nr 143 (24 VI), s. 2; nr 146 (28 VI), s. 2.
- 55 M.in. Ogród Strzelecki 9 IX 1882: CZ 1882, nr 204 (7 IX), s. 4; Park Krakowski 24 VI 1888, 8 VI 1895: CZ 1888, nr 135 (15 VI), s. 2; CZ 1895, nr 126 (2 VI), s. 3; nr 132 (11 VI), s. 2.
- 56 M.in. Ogród Strzelecki 27 VI 1891, 1 VI 1893: CZ 1891, nr 144 (27 VI), s. 2-3; NR 1893, nr 123 (1 VI), s. 2; Park Krakowski 13 VI 1895: CZ 1895, nr 132 (11 VI), s. 2.
- 57 M.in. Park Krakowski 3 VI i 27 VI 1886: NR 1886, nr 121 (28 V), s. 2; nr 126 (3 VI), s. 3; nr 142 (24 VI), s. 3.
- 58 M.in. Park Jordana 2 VI, 7 VII 1895, 8 IX 1896, 3 V 1903, 6 V 1906: CZ 1895, nr 123 (30 V), s. 2; nr 126 (2 VI), s. 3; nr 153 (8 VII), s. 3; CZ 1896, nr 206 (8 IX), s. 2; CZ 1903, nr 101 (4 V), s. 2; GN 1906, nr 216 (4 IV), s. 4; nr 218 (5 V), s. 4; nr 219 (6 V), s. 1; Rynek Główny 13 XII 1891, 2 II 1892, 2 II i 15 IV 1895, 3 V 1903: CZ 1891, nr 285 (13 XII), s. 2; NR 1892, nr 26 (2 II), s. 3; CZ 1892, nr 26 (2 II), s. 2; NR 1895, nr 28 (2 II), s. 2; nr 87 (14 IV), s. 4; GN 1903, nr 121 (4 V), s. 1.
- 59 M.in. Park Krakowski 2 VI 1888, 27 VI 1896: CZ 1888, nr 124 (2 VI), s. 2; CZ 1896, nr 144 (25 VI), s. 2.
- 60 M.in. Park Krakowski 21 V 1888: CZ 1888, nr 116 (23 V), s. 2.

1871 roku na letnim koncercie w Ogrodzie Strzeleckim odbyło się pożegnanie orkiestry 67. pp. przed jego wyjazdem do okręgu poborowego na Węgrzech⁶¹. Z kolei ulubiony 13. pp., pułk tzw. „dzieci krakowskich”, jego orkiestrę oraz jej kapelmistrza Jana Nepomucena Hocka, w dniu ich definitywnego wyjazdu z Krakowa do Opawy 5 marca 1912 roku, poza liczną rzeszą krakowian pożegnała grając na placu dworcowym i na peronie orkiestra 56. pp. pozostająca w mieście⁶².

Typy plenerowych wydarzeń z muzyką oraz ich program muzyczny: od estetycznej kontemplacji po bez troską zabawę, na pograniczu repertuaru klasycznego i popularnego

Włączenie specjalnie organizowanych koncertów różnego typu do codziennych praktyk kulturowych mieszkańców Twierdzy Kraków i zarażeniem do „naturalnej” audiosfery plenerów miejskich wynikało z wielu przesłanek, m.in. administracyjno-wojskowych i ideologiczno-politycznych w naówczas prowincjonalnym (w porównaniu z Lwowem i Wiedniem) mieście monarchii austro-węgierskiej oraz samorządowo-społecznych powiązanych z celami instytucji muzycznych i innych stowarzyszeń, w tym z ideami i działaniami mającymi upowszechniać oraz udostępniać sztuki piękne w różnych kręgach społecznych, często w połączeniu z akcjami dobroczynnymi. W II połowie XIX wieku motywacje ideologiczno-społeczne wzmacniane były ponadto przez propagowane coraz silniej

61 CZ 1871, nr 186 (17 VIII), s. 2; nr 190 (22 VIII), s. 2.

62 CZ 1912, nr 105 (5 III), s. 2; nr 106 (6 III), s. 2. Określenie 13. pp. mianem „dzieci krakowskich” było konsekwencją tego, że głównym regionem rekrutacji żołnierzy był Kraków i jego okolice. W związku z tym przed wybuchem I wojny Polacy stanowili w nim 82%, a wcześniej odsetek żołnierzy tego pułku posługujących się językiem polskim wynosił 98% (w 1895) i 84% (w 1910). Podaję wg *Infanterie-Regimenter 1 - 102 as at July 1914*, <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/nationality.htm> [dostęp: 10.06.2016]; Michał Baczkowski, *Pod czerwoną-żółtymi sztandarami. Galicja i jej mieszkańcy wobec austro-węgierskich struktur militarnych 1868-1914*, Kraków 2003, s. 72-73.

wzory zdrowego trybu życia, polegającego m.in. na „towarzyskiej” rekreacji na wolnym powietrzu oraz uprawianiu sportu w przestrzeni publicznej, w otoczeniu odpowiednio zaaranżowanym m.in. przez wprowadzenie regularnych lub okazjonalnych występów zespołów muzycznych oraz innych artystów. Oczywiście i „noble” wzorami dla formy i treści prezentacji muzyki w miejskim plenerze były koncerty muzyki klasycznej urządzane w salach, w sezonie jesienno-zimowym i wczesnowiosennym, organizowane głównie przez wyspecjalizowane instytucje muzyczne lub artystyczno-społeczne. Z kolei mające prastarą tradycję muzyczne oprawy uroczystości państwowych, patriotyczno-narodowych czy religijnych służyły uświetnieniu i uwzniośleniu danego święta oraz integracji społecznej, wytworzeniu poczucia wspólnoty, zwłaszcza w narodzie bez państwa. Jak wiadomo, w XIX wieku właśnie w Krakowie, pełniącym symboliczną funkcję duchowej, narodowej stolicy Polski, wszelkie historyczne rocznice były pielęgnowane i świętowane „z pompą”.

Te wszystkie pozaartystyczne i pozaestetyczne aspekty należy wziąć pod uwagę, rozpatrując fenomen muzyki funkcjonującej w plenerach galicyjskiego Krakowa i proponując typologię zdarzeń społecznych rozgrywających się tam z jej udziałem. Moim zdaniem można wyodrębnić sześć głównych typów plenerowych wydarzeń (zdarzeń społecznych) z udziałem muzyki:

- 1 plenerowe koncerty autonomiczne, czyli nie służące innym praktykom, nie będące częścią innych wydarzeń, w tym tzw. koncerty popularne;
- 2 plenerowe koncerty umilające pobyt w parku i przechadzkę (lub muzyka towarzysząca wycieczce do bliskich przedmieść), w tym tzw. Monstrekonzerte, a także muzyka umilająca jazdę lub pokazy taneczne na łąkach;
- 3 multimedialne wydarzenia plenerowe — festyny, loterie fantowe, zabawy taneczne, pokazy gimnastyczne i in.;
- 4 plenerowe uroczystości okolicznościowe — państwowe, patriotyczno-narodowe, religijne, związane z lokalnymi tradycjami;
- 5 tzw. Platzmusik — pobudki, capstrzyki, serenady, koncerty orkiestr wojskowych na placach i ulicach;
- 6 plenerowa Tafelmusik, której repertuaru w postaci wymienionych z tytułu utworów nie znamy — muzyka grana zazwyczaj codziennie w plenerowych

letnich lokalach gastronomicznych lub specjalne koncerty muzyki „lekkiej”, organizowane tam przez różne stowarzyszenia⁶³.

Plenerowe koncerty autonomiczne nie odbywały się tak często jak inne. Były to przede wszystkim koncerty własne krakowskich instytucji muzycznych, zazwyczaj, np. w Ogrodzie Strzeleckim, rozpoczynały się o godzinie 18:00 (a nie o 16:00 jak inne, regularne koncerty w parkach), miały rozbudowany program, w którym unikano repertuaru zaliczanego do popularnego (np. opracowań melodii operowych, operetkowych czy pieśni ludowych i narodowych), złożony z utworów symfonicznych i chóralno-instrumentalnych, względnie z przewagą tych ostatnich. Koncertom tego typu nie towarzyszyły inne atrakcje, a modne wówczas odpalanie sztucznych ogni odbywało się niekiedy po koncercie i należało do utartych, niejako przypisanych parkom zwyczajów, które nie zakłócały przebiegu samego koncertu. Dochód z biletów sprzedanych na niektóre koncerty plenerowe wszystkich typów był przeznaczany na cele dobroczynne, co w ogóle w XIX wieku było częste w ciągu całego roku.

Przykładami plenerowych koncertów autonomicznych mogą być np. te zorganizowane przez Towarzystwo Muzyczne w Ogrodzie Strzeleckim, m.in. 1 lipca 1880 roku pierwszy publiczny występ Chóru Akademickiego z orkiestrami 40. i 56. pp., a także 27 czerwca i 9 września 1882 oraz 9 czerwca 1883 roku z udziałem chóru męskiego TM oraz orkiestr 40.

63 Mianem Monstrekoncert określany był koncert w wykonaniu dużej liczby zespołów, w monarchii austro-węgierskiej przeważnie przez kilka orkiestr wojskowych, grających wspólnie lub kolejno. Nazwa Platzmusik odnosi się do koncertów, dawanych na placach miejskich przez orkiestry wojskowe (lub w kurortach przez orkiestry tzw. zdrojowe), oraz do granych przez nie, w ramach służbowego obowiązku, porannych pobudek lub wieczornych czy popołudniowych capstrzyków (zwłaszcza w miastach garnizonowych). Zob. J. Reiss, op. cit., s. 102; Hanns-Werner Heister, „Konzertwesen“, w: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik*, wyd. 2, oprac. Ludwig Fischer, *Sachteil*, t. 5, Kassel 1996, szp. 698–699; Eva vičarová, *Rakouská vojenská hudba 19. století a Olomouc*, Olomouc 2002, s. 72, 74. Pojęcie Tafelmusik wprowadził Immanuel Kant w *Krytyce władzy sądzienia* (wyd. 3: 1799, przeł. Jerzy Gałęcki, tłumaczenie przejrzał Adam Landman, Warszawa 1986, s. 229), gdzie wyjaśnia, że Tafelmusik to „zadziwiający twór, którego zadaniem jest podtrzymywanie w formie przyjemnego szmeru wesołego nastroju umysłów i który, chociaż nikt nie zwraca najmniejszej choćby uwagi na jej kompozycję, sprzyja swobodnej rozmowie sąsiadów przy stole”.

i 60 pp.⁶⁴ Później Chór Akademicki już samodzielnie organizował swoje koncerty m.in. w Parku Krakowskim, np. 3 czerwca 1886 roku z orkiestrą 13. pp. i 27 czerwca — 20. pp., czy w Parku Jordana 10 czerwca 1899 roku z orkiestrą 56. pp.⁶⁵ Oto programy dwóch pierwszych z wymienionych koncertów:

Ogród Strzelecki, 1 VII 1880, czwartek, godz. 18:00 (od 14:00 do 18:00 muzyka towarzysząca przechadzce w wykonaniu orkiestr wojskowych), organizator Towarzystwo Muzyczne, dyrektor Stanisław Niedzielski, Chór Akademicki pod dyrekcją Wiktora Barabasa, orkiestry 40. i 56. pp.

- 1 S. Moniuszko, *Po nieszpiorach* z III aktu *Halki* — chór męski, dyr. W. Barabasz
- 2 Anton Emil Titl, *Die nächtliche Heerschau* [pol. tytuł *Nocna rewia*], dramatyczna ballada na chór męski z towarzyszeniem orkiestry dętej — dyr. S. Niedzielski
- 3 L. van Beethoven, *Chór derwiszów z Ruin Aten* op. 113 — chór, dyr. W. Barabasz
- 4 S. Moniuszko, *Jak bywało będzie zawdy* — chór i orkiestra, dyr. S. Niedzielski
- 5 Ludwik Grossman, fragment solowy i chóralny z opery *Duch wojewody* — dyr. W. Barabasz
- 6 R. Schumann, *Zigeunerleben* op. 29 nr 3 na sola, chór i orkiestrę — dyr. S. Niedzielski

Ogród Strzelecki, 27 VI 1882, wtorek, oraz 9 IX 1882, sobota, godz. 18:00, organizator Towarzystwo Muzyczne, jego chór męski oraz dwie orkiestry wojskowe

- 1 R. Wagner, *Marsz triumfalny z Rienzi* — orkiestry 40. i 60. pp., dyr. Emil Patzke
- 2 C. M. Weber, *Uwertura do Euryanthe* — orkiestry 40. i 60. pp., dyr. Gustav Mahr
- 3 W. A. Mozart, *Uwielbienie sztuki* — chór
- 4 L. van Beethoven, *Chór więźniów z Fidelia* — chór i orkiestra
- 5 S. Moniuszko, *Pochód Litwinów* („Niech wesoło szumi las”), oprac. W. Żeleńskiego na chór męski z towarzyszeniem instrumentów dętych
- 6 W. Żeleński, *Polonez* op. 37 nr 1 — orkiestry 40. i 60 pp., dyr. G. Mahr
- 7 C. Saint-Saëns, *Danse macabre* op. 40 — orkiestry 40. i 60. pp., dyr. E. Patzke
- 8 W. Żeleński, *Pieśń myśliwska (Chór strzelców)* op. 33 na chór męski z towarzyszeniem 4 waltorni

64 CZ 1880, nr 147 (1 VII), s. 2; CZ 1882, nr 144 (27 VI), s. 2; nr 146 (29 VI), s. 2; nr 204 (7 IX), s. 4; NR 1883, nr 127 (8 VI), s. 3.

65 NR 1886, nr 121 (28 V), s. 2; nr 126 (3 VI), s. 3; nr 127 (5 VI), s. 2; nr 142 (24 VI), s. 3; nr 144 (27 VI), s. 3; nr 145 (29 VI), s. 2; GN 1899, nr 129 (10 VI), s. 7.

- 9 Johann Franz von Herbeck, *Do lasu* („Do lasu kieruj kroki twe”) na chór męski z towarzyszeniem 4 waltorni
- 10 S. Moniuszko, *Znasz li ten kraj*, oprac. W. Żeleńskiego na tenor solo z towarzyszeniem chóru męskiego
- 11 W. Żeleński, *Mazur* op. 37 nr 2 — orkiestry 40. i 60. pp., dyr. E. Patzke
- 12 F. Liszt, *II Rapsodia węgierska* — orkiestry 40. i 60. pp., dyr. G. Mahr
- 13 Franz Abt, *Frühlingsnacht* op. 275 nr 2 (*Noc majowa* / „W ramionach swych kołysze błogo”) na chór męski z solem tenorowym
- 14 R. Schumann, *Zigeunerleben* op. 29 nr 3 na sola, chór i orkiestrę
- 15 R. Wagner, *Marsz pielgrzymów z Tannhäusera* — orkiestry 40. i 60. pp., dyr. G. Mahr

W krakowskich gazetach, co było znamienne dla prasy w XIX wieku, oczywiście nie zamieszczano tak precyzyjnie opisanego programu, ani też nie rozdawano go w takiej formie przed wejściem do parku (natomiast sama ich dystrybucja w parkach należała do dobrego zwyczaju). Ani nie znajdujemy tam numerów opusów czy pełnych oryginalnych tytułów dzieł, ani informacji, że np. dany utwór wokalny wykonany był nie w wersji oryginalnej lecz — na co wskazuje obsada — w opracowaniu innego kompozytora poza wymienionym. Nie podawano też imion mniej nam obecnie w Polsce znanych autorów, jak np. Titl, Herbeck, Abt, bo wówczas — zwłaszcza w gremiach chórzystów — ich utwory należały do obiegowego repertuaru. Świadczy o tym m.in. fakt, że pochodzące ze zbiorów krakowskiego Towarzystwa Muzycznego partie głosów z utworów Herbecka i Abta zachowały się w Bibliotece Jagiellońskiej w wersji rękopiśmiennej i z tekstem polskim⁶⁶.

66 Por. zapis programów koncertów w niniejszym artykule z zapisem zamieszczonym w: CZ 1880, nr 147 (1 VII), s. 2; CZ 1882, nr 204 (7 IX), s. 4. Anton Emil Titl (1809–1882), austriacki dyrygent i kompozytor, działający m.in. w Ołomuńcu i Pradze, m.in. jako kapelmistrz 38. pp., a potem w teatrach w Wiedniu, autor m.in. licznych uwertur, pieśni chóranych. Johann Franz von Herbeck (1831–1877), austriacki dyrygent i kompozytor, posiadający duże doświadczenie jako chórzysta i chórmistrz uznanych towarzystw śpiewających w Wiedniu, autor cenionych utworów chóranych. Franz Abt (1819–1885), niemiecki kompozytor i kapelmistrz, autor dużej liczby utworów chóranych. Zob. Sekcja Zbiorów Muzycznych BJ, sygn. 5961 i Mus. Wymienione w cytowanych programach utwory Abta i Schumanna Chór Akademicki śpiewał wiele razy w Ogrodzie Strzeleckim, m.in. 1 VII 1881, zob. CZ 1881, nr 149 (3 VII), s. 2.

O ambicjach organizatorów, aby na koncertach plenerowych dorównać i pod względem programu, i poziomu wykonania koncertom muzyki klasycznej, świadczą m.in. opinie wyrażone po występie dwóch orkiestr — 13. pp. pod dyrekcją Heinricha Burescha i 40. pp. z kapelmistrzem Michaeliem Zimmermannem, w Ogrodzie Strzeleckim 29 sierpnia 1877 roku. Napisało wówczas, że „licznie zebrana publiczność dowodzi, że program złożony z dzieł sztuki mających rzetelną wartość artystyczną będzie zawsze ponętnym dla publiczności” i dlatego sugerowano, aby następnym razem zagrano którąś z symfonii Beethovena, bo „przekonał się, że siły są ku temu”⁶⁷. Pierwsza z wymienionych orkiestr wykonała transkrypcję na orkiestrę I części *Septetu Es-dur* op. 20 na klarnet, róg, fagot, skrzypce, altówkę, wiolonczelę i kontrabas Beethovena, a druga — *Fantazję z „Lohengrina”* Wagnera oraz *Polkę mazurkę „Im Wiener Jargon”* Stanisława Niedzielskiego (dyrektora Towarzystwa Muzycznego w Krakowie), natomiast połączone orkiestry — dwie uwertury, do *Wilhelma Tella* Rossiniego i do *Freischütz*a Webera. Zapewne analogiczne aspiracje, ale i duże doświadczenie w zakresie programów z muzyką symfoniczną oraz względy upowszechniowe leżały u podłoża ciekawego „innovacyjnego” pomysłu Jana Nepomucena Hocka, zrealizowanego z jego orkiestrą 13. pp. na letnich „koncertach ogrodowych” w tym samym parku, pierwszy raz 4 maja 1884 roku. Był to bowiem „cykl tzw. koncertów różnonarodowych, mających w innych miastach znakomite powodzenie”, zainaugurowany programem zawierającym wyłącznie utwory (uwertury, fragmenty symfoniczne z oper oraz potpourri) „sławnych mistrzów włoskich” — Belliniego, Donizettiego, Rossiniego, Verdiego, Boita i in.⁶⁸ Drugi koncert cyklu, 3 lipca 1884 roku, poświęcony był muzyce polskiej i obejmował: fantazję symfoniczną opartą na

67 CZ 1877, nr 197 (31 VIII), s. 2.

68 CZ 1884, nr 104 (4 V), s. 2; nr 105 (6 V), s. 2. Następne koncerty cyklu odbyły się dopiero począwszy od lipca 1884, bowiem występy orkiestr wojskowych zostały odwołane w związku z żałobą po śmierci cesarzowej Marii Anny Sabaudzkiej (zm. 4 V 1884, Praga). W Ogrodzie Strzeleckim grała wówczas m.in. Orkiestra Miejska pod dyr. Adama Wrońskiego (np. 11 V 1884), potem 56. pp. (18 V 1884). Następnie orkiestra 13. pp. tradycyjnie towarzyszyła uroczystościom inauguracji nowego Króla Kurkowego (2 VII 1884). Zob. CZ 1884, nr 108 (10 V), s. 2; nr 109 (11 V), s. 2; nr 115 (18 V), s. 2; nr 149 (1 VII), s. 2.

motywach z utworów Chopina („udatna całość” ułożona przez „kompozytora niemieckiego”), *Uwerturę do Krakowiaków i Górali* Kurpińskiego, marsza Moniuszki (prawdopodobnie z muzyki teatralnej do *Hamleta*), *Legendę* Wieniawskiego (być może z solistą skrzypkiem J. N. Hockiem), opracowanie na orkiestrę *Piosnki żołnierza* na fortepian na 4 ręce Noskowskiego⁶⁹.

Program regularnych plenerowych tzw. koncertów popularnych, dawanych w Parku Jordana od 1897 do 1912 roku przez orkiestrę „Harmonii”, zawierał — adekwatnie do celów tych przedsięwzięć, jakim było propagowanie muzyki w kręgach tzw. ludowych (rzemieślnicy, robotnicy, drobni kupcy, służba domowa) — więcej utworów o lżejszym charakterze: fantazji na tematy operowe czy operetkowe, a także tańców, uwertur i fragmentów symfonicznych z oper oraz uwertur koncertowych. Niestety ani w prasie, ani w rocznych sprawozdaniach „Harmonii” nie podawano w sposób systematyczny programu koncertów popularnych, a dotychczas nie natrafiłam jeszcze na egzemplarze archiwalne programów, które można było nabyć przy wejściu do parku. Pierwszych 12 koncertów w 1897 roku, od lipca do 12 września, w niedziele i święta, odbyło się o godzinie 15:00, bilet kosztował 5 centów, młodzież zwolniono z opłat⁷⁰. „Popularny” był zatem i program muzyczny, i ceny biletów, niższe niż na inne koncerty plenerowe (np. bilet na niedzielny koncert „Lutni” z orkiestrą 13. pp., dwuczęściowy od 14:00 i od 17:00, w Parku Krakowskim 4 VII 1897, kosztował 20 centów — dorośli, 10 centów — dzieci⁷¹), więc występy te były bardziej „powszechne” i miały szersze grono słuchaczy. W następnych latach w Parku Jordana „Harmonia” pod dyrekcją Stanisława Czyżowskiego, Adama Wrońskiego oraz Jana Górskiego, niekiedy Antoniego Lange-
ra, realizowała po 11 koncertów, nadal w niedziele i święta, a w 1912 roku w czwartki⁷². Wśród utworów wykonanych na tych koncertach znalazły

69 CZ 1884, nr 150 (2 VII), s. 2; nr 152 (4 VII), s. 2.

70 M.in. NR 1897, nr 154 (11 VII), s. 3; nr 171 (31 VII), s. 2; nr 178 (8 VIII), s. 3; nr 184 (15 VIII), s. 3; nr 190 (22 VIII), s. 2; nr 191 (24 VIII), s. 2; nr 196 (29 VIII), s. 2; nr 202 (5 IX), s. 2; nr 204 (8 IX), s. 2; nr 207 (12 IX), s. 2.

71 NR 1897, nr 148 (4 VII), s. 2.

72 M.in. *Józefa Czecha Kalendarz Krakowski na rok 1899*, Kraków 1899, s. 206; *XIII Sprawozdanie roczne Towarzystwa Przyj. Muzyki Krakowskiej „Harmonia” za rok 1904*, Kraków 1905,

się m.in.: Antona Rubinsteina *Toreador i Andaluzka*, czyli nr 7 z *Balu kostiumowego* op. 103, Eduarda Straussa galop *Weit aus!* op. 81, Michaela Williama Balfe'a fantazja z opery *The Bohemian Girl*, Rudolfa Dellingera walc *Chryzantemy*, Adama Wrońskiego *Mravincsics Marsz* op. 172, Antoniego Langera potpourri z pieśni polskich i czeskich pt. *Lech-Czech*.

Programy innych koncertów, nie nazwanych wprost „popularnymi” bo bilety wstępu były droższe, m.in. w wykonaniu „Harmonii” w Parku Jordana czy orkiestr wojskowych (m.in. 56. pp., 40. pp., 13. pp., 20. pp.) w innych parkach, miały podobny w charakterze repertuar, lecz wprowadzały utwory bardziej wartościowe. Były to koncerty z udziałem orkiestry symfonicznej, w zdecydowanej większości bez występu solistów i wokalistów, zawierające uwertury do oper i koncertowe, fragmenty symfoniczne z oper oraz fantazje na tematy operowe, niekiedy fragmenty symfonii. Jako przykłady można wymienić utwory m.in. Adama (*Gdybym był królem*), Beethovena (*Fidelio*, *Leonora III*, część I z V *Symfonii*), Flotowa (*Jubel*), Glinki (*Rusłan i Ludmiła*), Gounoda (*Faust*), Liszta (rapsodie węgierskie), Kurpińskiego (*Krakowiaczy i Górale*), Leoncavalla (*Pajace*), Mascagniego (*Rycerskość wieśniacza*), Meyerbeera (*Dinorah*, *Hugenoci*), Moniuszki (*Bajka*, fantazja ze *Strasznego Dworu*, *Halka*), Mozarta (VII *Symfonia D-dur* KV 45, cz. I), Offenbacha (*Król Carotte*), Rossiniego (*Wilhelm Tell*), Saint-Saënsa (*Taniec szkieletów*), Thomasa (*Mignon*, *Hamlet*), Wagnera (*Tannhäuser*), Webera (*Wolny strzelec*), Żeleńskiego (muzyka baletowa z *Konrada Wallenroda*)⁷³. Pełna orkiestra symfoniczna pod dyktando Stanisława Czyżowskiego 7 maja 1912 roku w Parku Jordana, po południu, zaproponowała program określony jako „symfoniczny popularny”: Moniuszko, Noskowski, Żeleński, Czajkowski, Dvořák, Weber, Grieg⁷⁴.

s. 5; Stanisław Czyżowski, *Kilka słów w sprawie orkiestry cywilnej w Krakowie*, Kraków 1913, s. 21; GN 1899, nr 103 (6 V), s. 6; NR 1900, nr 126 (3 VI), s. 3; NR 1901, nr 106 (8 V), s. 2; nr 159 (14 VII), s. 2; nr 218 (22 IX), s. 2; GN 1900, nr 127 (6 VI), s. 7; GN 1901, nr 104 (7 V), s. 4; nr 106 (10 V), s. 4; nr 112 (18 V), s. 8; nr 118 (25 V), s. 10; nr 147 (29 VI), s. 1; nr 192 (24 VIII), s. 8–9.

73 M.in. CZ 1877, nr 158 (15 VII), s. 2; nr 194 (28 VIII), s. 2; CZ 1884, nr 172 (27 VII), s. 2; nr 188 (17 VIII), s. 2; CZ 1888, nr 141 (22 VI), s. 2; NR 1891, nr 150 (5 VII), s. 2.; nr 220 (27 IX), s. 2; GN 1906, nr 216 (4 IV), s. 4; nr 218 (5 V), s. 4; nr 219 (6 V), s. 1; GN 1901, nr 97 (27 IV), s. 4.

74 NR 1912, nr 207 (7 V), s. 2.

Zatem tylko rodzaj odbiorców, którym dedykowane były plenerowe koncerty popularne w Parku Jordana, oraz niskie ceny biletów i postawienie w centrum programu muzyki symfonicznej stanowiły cechy wspólne z formułą genetycznie pierwszych w Europie, na kontynencie, koncertów nazwanych popularnymi, czyli niedzielnych koncertów muzyki klasycznej zainaugurowanych przez Emile'a Padeloupa 27 października 1861 roku w Paryżu, w sali Cirque Napoleon mającej 5000 miejsc⁷⁵. W ich programach preferowana była symfoniczna twórczość klasyków wiedeńskich. Trzeba jednak podkreślić, że typ programu plenerowych koncertów krakowskich był zbliżony do pierwszych koncertów popularnych w latach 60. i na początku lat 70., jakie na wzór Paryża zaczęto urządzać w innych miastach Francji, m.in. w Tuluzie (1862), Angers (1864), Nantes (1866), Marsylii (1872), Lyonie (1874), Rouen (1875), Lille (1877) i in.⁷⁶ Natomiast można dostrzec wyraźną analogię z koncertami plenerowymi organizowanymi od 1871 roku, w czwartki, w paryskim Jardin zoologique d'acclimatation, których sukces, także finansowy, sprawił, że w 1873 roku odbywały się dwa razy w tygodniu (w czwartki i niedziele), a w ogrodzie zbudowano kiosk muzyczny. W latach 1872–1893 koncerty te, w wykonaniu zespołów symfonicznych, dętych i chóralnych, prowadził Louis Mayeur (klarrecista i saksofonista z orkiestry Opery Paryskiej). Program koncertów niedzielnych np. w 1881 roku składał się z 8 do 10 utworów, w kolejności: marsz, uwertura, fantazja na tematy operowe, walc, potpourri melodii operowych lub marsz, polka, fantazja na tematy operowe, taniec lub marsz. W lecie 1881 roku najczęściej granymi kompozycjami były utwory autorstwa Mayeura (15), Auber'a (10), Adolphe'a Sellernicka (9), Rossiniego (8),

75 Szczegółową analizę kilku znaczeń terminu „popularny” w odniesieniu do różnych aspektów paryskich koncertów popularnych przeprowadziła Jann Pasler w artykule *Democracy, Ethic, and Commerce: the „Concerts populaires” Movement in late 19th-Century France*, w: *Les Sociétés de musique en Europe, 1700–1920. Structures, pratiques musicales et sociabilités*, red. Hans Erich Bödecker, Patrice veit, Berlin 2007, s. 455–479.

76 Podaję wg: Yannick Simon, *L'Association artistique d'Angers (1877–1933). Histoire d'une société de concerts populaires, suivi du répertoire des programmes des concerts*, Paris 2006, s. 20–27, 31–34. Koncerty nazywane popularnymi poza kontynentem, wcześniej niż w Paryżu, organizowano w Anglii: Manchester, Londyn (Crystal Palace) — 1855, Londyn (St. James's Hall) — 1859.

Meyerbeera (7), Donizettiego (5), verdiego (4); wykonano tylko dwa utwory Beethovena⁷⁷. Także repertuar orkiestr wojskowych koncertujących w plenerach Krakowa był porównywalny z repertuarem innych ówczesnych orkiestr pułków monarchii austro-węgierskiej stacjonujących m.in. na ziemiach czeskich⁷⁸.

Nie znamy dużej części repertuaru koncertów towarzyszących czasowi spędzanemu przez mieszkańców Krakowa na Plantach, w parkach i na przechadźce⁷⁹, kiedy to można było zarówno słuchać muzyki specjalnie zwracając na nią uwagę, w pewnym skupieniu, jak i mogła być ona tylko miłym tłem w trakcie spaceru, muzyką docierającą do uszu mimochodem. Nie zaskakuje też brak danych na temat utworów, które grały orkiestry umilające przerwy w trakcie wyścigów konnych (m.in. 1899, orkiestra „Harmonii”) czy w czasie trwania corso kwiatowego (m.in. 1892, orkiestra 13. pp., 1893, orkiestra „Harmonii”), towarzyszące majówkom oraz wycieczkom (w okresie wiosennym i jesiennym) różnych stowarzyszeń na Bielany (m.in. 1884), Błonia (m.in. 1899, 1902, orkiestra Gimnazjum św. Jacka), Wolę Justowską (m.in. 1891, orkiestra „Harmonii”), Paniańskie Skalki (m.in. 1893, orkiestra „Harmonii”, 1899, orkiestra 20. pp.), Zakrzówek lub inne podmiejskie okolice Krakowa (m.in. 1900, 1910, 1911, orkiestra Gimnazjum św. Jacka)⁸⁰. Można się tylko domyślać, że były to

77 Podaję wg: Jann Pasler, *Four Organizations, four Agendas: Expanding the Public for Serious Music in late 19th-Century Paris*, w: *Organisateurs et formes d'organisation du concerts en Europe 1700-1920*, red. Hans Erich Bödeker, Patrice veit, Berlin 2008, s. 335-350.

78 Por. informacje zawarte w: E. vičarová, op. cit., s. 80-88, 121-129.

79 Były to np. koncerty w Ogrodzie Strzeleckim (m.in. orkiestry: Salinarna z Wieliczki — 30 VI, 1 VII 1866; 67. pp. — 18 VIII 1867; 70. pp. — od 1 VI 1874; 56. pp. — 4 IX 1878, 3 V 1883, 3 VI 1886); Parku Krakowskim (m.in. orkiestry: 56. pp. — 29 i 30 V, 5 i 11 VI 1886, 24 VI 1891; 100. pp. — 19 IX 1897); Parku Jordana (m.in. orkiestry „Harmonii” — 2 VI, 7 VII 1895, 8 IX 1896). Zob. CZ 1866, nr 145 (29 VI), s. 2; CZ 1867, nr 189 (20 VIII), s. 2; CZ 1874, nr 129 (10 VI), s. 4; nr 129 (10 VI), s. 2; nr 136 (18 VI), s. 4; nr 131 (12 VI), s. 2; CZ 1878, nr 201 (3 IX), s. 2; CZ 1883, nr 99 (2 V), s. 2; nr 100 (3 V), s. 4; NR 1886, nr 126 (3 VI), s. 3; CZ 1886, nr 123 (30 V), s. 2; nr 124 (1 VI), s. 3; NR 1886, nr 127 (5 VI), s. 2; nr 132 (11 VI), s. 2; NR 1891, nr 141 (24 IV), s. 3; NR 1897, nr 214 (21 IX), s. 2; CZ 1895, nr 123 (30 V), s. 2; nr 126 (2 VI), s. 3; nr 153 (8 VII), s. 3; CZ 1896, nr 206 (8 IX), s. 2.

80 CZ 1884, nr 114 (17 V), s. 2 (Towarzystwo Rękodzielników „Zgoda”); GN 1899, nr 127 (8 VI), s. 4 (wyścigi); nr 129 (10 VI), s. 7 (wycieczka Stowarzyszenia Młodzieży Introligatorskiej);

utwory z „lżejszego” repertuaru występujących tam orkiestr, wykonywane też przez nie na innych koncertach, a ponadto uwertury z lubianych oper, marsze, utwory taneczne, opracowania na orkiestrę popularnych pieśni patriotycznych i piosenek ludowych. Analogiczny repertuar złożony z „licznych utworów swojskich i obcych”, w tym „wielu wyjątków z oper”, zawierały popołudniowe i wieczorne koncerty orkiestry smyczkowej „Harmonii” pod dyrekcją Czyżowskiego, dawane w altanie muzycznej na placu Wystawy Przemysłu Metalowego na Plantach Dietlowskich, od 21 sierpnia do 2 października 1904 roku. Orkiestra uświetniła też otwarcie (21 VIII, godz. 10:00) tej wystawy wykonaniem transkrypcji *Poloneza A-dur* Chopina, witała przybyłego na wystawę (28 VIII, godz. 12:00) premiera cesarstwa doktora Ernesta von Koerbera i ok. 1000 innych osób, a w trakcie uroczystości zamknięcia (2 X, godz. 18:00) — którą oznajmiło bicie dzwonów z wytwórni Antoniego Serafina oraz dźwięk syren fabrycznych krakowskiej Krajowej Fabryki Maszyn Rolniczych i Narzędzi Ludwika Zieleniewskiego — zagrała serenadę na cześć jej komitetu⁸¹. Z kolei w 1912 roku na Wystawie Architektury i Wnętrz w otoczeniu ogrodowym „Lutnia”, występująca w muszli koncertowej niekiedy na przemian z orkiestrą 1. pp., śpiewała (np. 9 VII, od godz. 17:00) utwory Żeleńskiego, Noskowskiego, Nowowiejskiego, Galla, Moniuszki, Świerzyńskiego, Griega, Mozarta i in., a wieczorem (o godz. 21:00), kiedy plac był iluminowany, już sama wykonała m.in. pieśni patriotyczne w opracowaniu

CZ 1891, nr 111 (17 V), s. 3; CZ 1892, nr 140 (21 VI), s. 2; nr 142 (23 VI), s. 2 (corso kwiatowe po wyścigach: od Wawelu, przez Straszewskiego, Karmelicką do Parku Krakowskiego); NR 1892, nr 140 (21 VI), s. 2; CZ 1893, nr 133 (14 VI), s. 2 (Wola Justowska); nr 137 (18 VI), s. 2 (corso kwiatowe na ul. Karmelickiej, na rogu której przy Plantach grała orkiestra); NR 1893, nr 131 (11 VI), s. 2 („Harmonia” grała od godz. 14:00, organizator: Towarzystwo Krawieckie); *Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1899*, Kraków 1899, s. 82; ... *za rok szkolny 1900* ..., Kraków 1900, s. 83–84; ... *za rok szkolny 1902*, Kraków 1902, s. 54; ... *za rok szkolny 1910*, Kraków 1910, s. 74; ... *za rok szkolny 1911*, Kraków 1911, s. 103.

81 *Otwarcie wystawy metalowej*, GN 1904, nr 232 (22 VIII), s. 1; *Prezes gabinetu w Krakowie*, GN 1904, nr 239 (29 VIII), s. 1–2; *Wystawa metalowa*, GN 1904, nr 267 (26 IX), s. 1 (w niedzielę, 25 IX, kiedy też grała „Harmonia”, wystawę zwiedziło ok. 5000 osób); *Zamknięcie wystawy*, GN 1904, nr 273 (2 X), s. 5; nr 274 (3 X), s. 1; CZ 1904, nr 226 (2 X, wyd. wieczorne), s. 2.

Jana Galla⁸². Innym razem, kiedy to w wieczór sobotni i niedzielny (22 i 23 VI) poza iluminacją placu ponownie uruchomiono „fontannę świetlną”, orkiestra 1. pp. grała „fragmenty oper i operetek, obecnie w Krakowie wystawianych”, a były to wówczas m.in. *Carmen* Bizeta, *Faust* Gounoda, *Madame Butterfly* Pucciniego, *Opowieści Hoffmanna* Offenbacha, *Hrabia Luksemburg* Lehára, *Noc w Wenecji* J. Straussa, *Wróg kobiet* E. Eyslera⁸³.

Wśród koncertów towarzyszących przechadzce w parkach wyróżniały się rozbudowane programy kilku orkiestr wojskowych, jakby konkurujących ze sobą, tzw. Monstrekonzerte (choć nie zawsze były pod taką nazwą anonsowane), które często miały charakter koncertów dobroczynnych. Na tego typu koncertach zwyczajem było wykonywanie utworów autorstwa kapelmistrzów orkiestr wojskowych, także tych stacjonujących w Krakowie (m.in. A. Ambroża, E. Patzkego, A. Wrońskiego, J. Marka, J. N. Hocka), i wydawanych przez tutejszych edytorów, głównie S.A. Krzyżanowskiego. Taki właśnie był koncert w Ogrodzie Strzeleckim w dniu 9 lipca 1884 roku, z którego dochód przeznaczono na rzecz powodziń. Grały kolejno trzy zespoły (w tym połączone orkiestry 13. i 56. pp.), a na zakończenie wszystkie razem:

orkiestra 57. pp., dyr. Anton Ambrož

G. Rossini, *Uwertura do Wilhelma Tella*
G. Meyerbeer, *Fantazja na tematy z oper*
Thomas Koschat, *Pożegnanie Alp*
A. Ambrož, *Buntes aus der Zeit*

orkiestry 13. i 56. pp., dyr. Jan Nepomucen Hock i Josef Langer

W. A. Mozart, *Uwertura do Don Giovanniego*
J. Strauss syn, *Lagunen-Walzer* op. 411

82 *Wieczór muzyczny na wystawie architektonicznej*, CZ 1912, nr 307 (9 VII), s. 2. „Pieśni patriotyczne” Galla to prawdopodobnie opracowane przez niego i wydane w Krakowie w 1893 przez S.A. Krzyżanowskiego *Sześć pieśni narodowych* na chór męski.

83 *Z wystawy architektonicznej*, CZ 1912, nr 277 (21 VI), s. 2. Por. *Repertuar opery lwowskiej w Krakowie*, CZ 1912, nr 278 (21 VI), s. 3. Na temat konstrukcji i wykonawców „fontanny świetlnej” zob. CZ 1912, nr 268 (15 VI), s. 2.

F. Liszt, *I Rapsodia węgierska*
 M. Moszkowski, *Spanische Tänzle* op. 12, oprac. na orkiestrę

orkiestra 20. pp., dyr. Josef Maleček

F. Suppé, *Uwertura do Dichter und Bauer*
 Ch. Gounod, *Scena z „Fausta”*
 J. F. Halévy, *Cavatina z Żydówki*
 A. Wroński, *Do Miechowa! – mazury*, oprac. na orkiestrę

cztery orkiestry

Anton Emil Titl, *Uwertura do Königsleutnant*, dyr. A. Ambrož
 R. Wagner, *Marsz z opery Rienzi*, dyr. J. Langer
 V. Peters, *Fantazja z polskich pieśni*, dyr. J. N. Hock.

W krótkiej recenzji w „Czasie” napisano, że zespoły wykonały swój program znakomicie „jak to zwykły czynić wojskowe orkiestry austriackie, znane w całym świecie z artystycznej swej nad innymi wyższości”⁸⁴, koncert trwał do późnych godzin wieczornych w oświetlonym ogrodzie, a dochód z biletów był znaczny. Rozbudowany i zawierający „lekki”, marszowo-taneczny i operowy, repertuar miało też kilka codziennych gościnnych występów 50-osobowej Orkiestry Włosciańskiej z Zamościa pod dyrekcją Karola Namysłowskiego w Parku Jordana, od końca lipca 1911 roku⁸⁵. Wybór zbyt „poważnej” muzyki włączonej do programu towarzyszącego przechadzce w parku bywał krytykowany jako nieodpowiedni. Zarzucono to np. Towarzystwu Muzycznemu jako organizatorowi takiego typu koncertu w Parku Krakowskim (chór, dyr. Wiktor Barabasz, orkiestra

84 CZ 1884, nr 158 (11 VII), s. 2.

85 *Orkiestra włosciańska z Królestwa*, CZ 1911, nr 305 (8 VII), s. 2. Programu koncertów w parku nie znamy, natomiast program koncertów orkiestry Namysłowskiego w Starym Teatrze w dniach 7, 8, 9 i 10 IX 1911, pod dyrekcją Karola oraz Stanisława Namysłowskich, daje wyobrażenie o typowym układzie koncertu tego zespołu, złożonego z 9 lub 11 utworów: marsz, walc, uwertura koncertowa, mazur, potpourri lub fantazja, uwertura koncertowa lub poemat symfoniczny, lub krótki utwór symfoniczny, uwertura operowa, krakowiak lub inny taniec. Szczegółowy program tych koncertów zob. CZ 1911, nr 399 (2 IX), s. 2; nr 405 (6 IX), s. 3; nr 407 (7 IX), s. 2; nr 408 (8 IX), s. 1; nr 410 (10 IX), s. 1; wp. [Władysław Prokesch], *Koncert orkiestry włosciańskiej Namysłowskich*, NR 1911, nr 410 (8 IX), s. 1.

13. pp., dyr. J. N. Hock), którego program był złożony wyłącznie z utworów kompozytorów polskich XIX-wieku, m.in. kilku fragmentów z *Sonetów krymskich* oraz *Halki* Moniuszki, *Roku w pieśni ludowej* Noskowskiego, *Goplany* Żeleńskiego oraz z opracowania na chór i orkiestrę dwóch preludów Chopina:

Od koncertu spacerowego wymaga się, aby był złożony z rzeczy lekkich, chwilkami humorystycznych, których słuchaniu nie przeszkadza rozmowa lub popijanie kawy. Odbywają się w ogrodach produkcje takie np. Männergesangvereinu w Wiedniu, ale z odpowiednim programem i na odpowiednio zbudowanej estradzie. Koncert sobotni [8 VI 1895] tych warunków nie miał. Był zbyt poważny, a z otwartej na wszystkie strony altany, którą dookoła otaczała publiczność, bardzo niekorzystnie rozpraszały się głosy śpiewaków. Chóry śpiewały, jakby się same nie słyszały, w pianach, i ich, i orkiestry nawet mało słychać było. A szkoda, bo produkcja była nader zajmującą⁸⁶.

Repertuar koncertów akompaniujących jeździe na łyżwach oraz tzw. *Platzmusik* — pobudek i serenad granych na Rynku Głównym i ulicach miasta, pochodów pierwszo- i trzeciomajowych czy koncertów na Rynku nie był zazwyczaj ogłaszany. Wiadomo jednak, że orkiestry wojskowe korzystały m.in. ze specjalnych zatwierdzonych przez dowództwo nutowych zbiorów fanfar i marszy. Z kolei sprawozdania z działalności krakowskich gimnazjów podają liczbę zakupywanych corocznie nowych nut dla orkiestr dętych i smyczkowych, które też brały udział w ww. zdarzeniach. Gimnazjum św. Jacka nabyło w 1901 roku dla kapeli „księżeczki z marszami” w ilości 35 egzemplarzy, a w 1911 roku dla kapeli i orkiestry — 15 marszów, 9 walców, 4 mazury, 8 polek, 8 uwertur, 2 potpourri, 8 polonezów. Ponadto, jak już wspominałam, raz lub kilka razy w tygodniu kapela tego gimnazjum (wcześniej sporadycznie 13. pp.) grała od 1900 do 1914 roku na szkolnym podwórku podczas dużych przerw, pod kierunkiem uczniów, np. Antoniego Bobaka w 1902 roku, a Stanisława Malczewskiego w 1904⁸⁷.

86 *Koncert chórów Tow. Muzycznego*, CZ 1895, nr 132 (11 VI), s. 2. *Por. Kronika*, CZ 1895, nr 126 (2 VI), s. 3; nr 132 (11 VI), s. 2.

87 *Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1902*, Kraków 1902, s. 52; ... *za rok szkolny 1904*, Kraków 1904, s. 64.

Utwory tego gatunku składały się również na eklektyczne programy koncertów muzyki „lekkiej” na Rynku, m.in. orkiestry 100. pp. w 1894 roku czy „Harmonii” w roku następnym. Zabrzmiały bowiem wówczas utwory m.in.: Antona Emila Titla (*Uwertura do Königsleutnant*), Františka Jana Škroupa (*Kde domov můj*, w oprac. na orkiestrę), Karla Zellera (*Grubenlichter: Walzer nach Motiven der Operette „Der Obersteiger”*), Adolfa Müllera juniora (*Uwertura do operetki Der Hofnarr*), Iona Ivanoviciego (walc *Vision de l’Orient* op. 157), Wagnera (*Modlitwa z Lohengrina*)⁸⁸. Na ślizgawkach dominowały utwory taneczne, grane często na przemian przez dwie orkiestry wojskowe. Uprzejmiały one zimową rozrywkę, zwłaszcza gdy były to karnawałowe, nawet kostiumowe, zabawy na lodzie⁸⁹.

Koncerty będące elementem plenerowego wydarzenia multimedialnego albo stanowiły ich wydzieloną całość i wówczas typ ich programu zbliżony był do programu koncertów popularnych — a w wypadku gdy był to występ chóru, nie odbiegał on od „mozaikowej” konstrukcji typowych w XIX wieku koncertów chóralnych — albo były pomyślane tylko jako muzyczne tło dla innych zdarzeń i ich program był podobny do programu koncertów spacerowych. Co wchodziło najczęściej w skład tych plenerowych imprez? Niemal obowiązkowym punktem programu — także na ślizgawkach — były fajerwerki i pokazy ogni sztucznych, których rodzaje skrupulatnie wymieniano w zapowiedziach wydarzenia oraz podawano nazwisko odpowiedzialnego za nie pirotechnika, którym najczęściej był Michał Filip Mądrzykowski (z rodzinnej krakowskiej firmy produkującej fajerwerki). Częstym elementem były loterie fantowe, z których dochód przeznaczano na cele społeczne. Ogłaszano je razem z programem festynu i loterii, obok podania informacji, jaki zespół muzyczny będzie przygrywać czy dawać koncert, choć zazwyczaj w prasie wszystko określano jako koncert, niekiedy jako zabawę. Specjalną i zarazem nową atrakcją stały się pokazy lotów balonem czy skoki z balonu na spadochronie. Zdarzały się inscenizacje tzw. żywych obrazów lub prezentacje krótkich scenek

88 Były to niedzielny i świąteczny koncert oraz serenada w dniach 22 IV 1894, 2 XII 1894, 2 II 1895. Zob. GN 1894, nr 92 (24 IV), s. 5; nr 279 (7 XII), s. 6; NR 1895, nr 28 (2 II), s. 2.

89 M.in. CZ 1876, nr 36 (15 II), s. 2; CZ 1877, nr 3 (5 I), s. 4; nr 4 (6 I), s. 4; CZ 1878, nr 6 (8 I), s. 2.

dramatycznych, a także pokazy gimnastyczne młodzieży gimnazjalnej lub zastępów sokolich.

Nie sposób w niniejszym artykule opisać nawet po krótko wszystkich zdarzeń kulturowych „multimedialnego” typu, ograniczę się zatem do tych na owe czasy najbardziej spektakularnych pod różnymi względami. Najczęściej miały one miejsce w Parku Krakowskim i w trakcie „Wianków” nad Wisłą⁹⁰, najrzadziej w Ogrodzie Strzeleckim, sporadycznie w Parku Jordana. W Parku Krakowskim od końca maja i w czerwcu 1892 roku, w każdą środę, sobotę i niedzielę, podczas koncertu orkiestry 20. pp. rozpoczynanego o godz. 16:00, odbywały się pokazy akrobatyczne i gimnastyczne „jednonogiego artysty” Georga Fabiga, a w niektóre dni (np. 29 V) ponadto o godz. 18:30 loty balonem pod nawigacją Giacomina Merighiego z Włoch, de facto słynnego nawigatora eksperymentatora z Bolonii, a nie z Rzymu, jak podawano w Krakowie⁹¹. Tej samej wiosny, 16 czerwca 1892 roku dodatkową poza Fabigiem atrakcją był o godz. 19:00 występ „nieprześcignionej siłaczki Miss Annetty Astory, przedstawiającej atletyczną i magnetyczną siłę”, będącej „amerykańskim cudem świata”, a 22 czerwca poza jednonogim gimnastykiem i siłaczką ujrzano po raz pierwszy w Krakowie skok z balonu (z wysokości 160 stóp) ze spadochronem, wykonany przez „odważnego żeglarza nadpowietrznego” pana O. Merrittiego⁹².

Oryginalnym pomysłem o odmiennym charakterze było zorganizowanie 21 maja 1888 roku (od godz. 15:00) przez krakowskie Koło Artystyczno-Literackie niedzielnego „festynu ludowego” w Parku Krakowskim w celu

90 Zob. np. programy „Wianków” z udziałem m.in. artystów Opery Lwowskiej (1884), orkiestry 57. pp. (1886), Orkiestry Włociańskiej z Bieżanowa oraz orkiestry krakowskiego „Sokoła” (1900). CZ 1884, nr 151 (3 VII), s. 2; nr 154 (6 VII), s. 2; NR 1886, nr 141 (23 VI), s. 2; NR 1900, nr 143 (26 VI), s. 2.

91 NR 1892, nr 123 (29 V), s. 8; CZ 1892, nr 125 (1 VI), s. 4; nr 129 (5 VI), s. 7; NR 1892, nr 137 (16 VI), s. 6.

92 CZ 1892, nr 129 (5 VI), s. 7; NR 1892, nr 137 (16 VI), s. 6; nr 138 (18 VI), s. 6. W trakcie koncertu orkiestry wojskowej 3 VI 1893 skok z balonu wzniesionego na wysokość 5000 stóp wykonał polski spadochroniarz Zenon Szymański, pionier w tej dziedzinie, z użyciem słynnego modelu spadochronu konstrukcji Francuza, Charles’a Leroux. Zob. CZ 1893, nr 124 (3 VI), s. 4.

zebrania funduszy na „rozpowszechnienie pomiędzy ludem wiejskim reprodukcji obrazu mistrza Matejki *Kościuszko pod Racławicami*”⁹³. Dzieło Matejki było w tym czasie eksponowane na tzw. Wystawie Nieustającej Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w górnej sali Sukiennic, którą np. 10 maja zwiedziło 1737 osób. W trakcie festynu hasłem do rozpoczęcia gry na przemian dwóch orkiestr, 20. i 56. pp., było odpalenie sztucznych ogni przez Mądrzykowskiego. Orkiestry grały także podczas loterii fantowej. Od godz. 18:00 Chór Akademicki pod dyrekcją Wiktora Barabasza wykonał na estradzie kilka pieśni narodowych. Kulminacyjnym punktem było, zakłócone chwilowym deszczem, przedstawienie żywego obrazu wg dzieła Matejki *Kościuszko pod Racławicami*, którego pomysłodawcą i reżyserem był Juliusz Kossak, a wśród realizatorów byli m.in. włościanie. Odświeżenie żywego obrazu oznajmiło odpalenie rakiet, a jego sens i znaczenie wyjaśnił zebranej publiczności prof. Czesław Pieniążek. Po parku przechadzali się chłopcy w sukmanach oraz dziewczyny w wiankach na głowie, przybyli z miejscowości podkrakowskich, przyszło w sumie ok. 4000 osób. Zaplanowany koniec festynu oznaczało oświetlenie parku „ogniami rzymskimi”, a deszcz, który rozpadał się na dobre, wymusił zakończenie o godzinie 21:00.

Charakterystyczne dla Ogrodu Strzeleckiego było odbywające się corocznie, organizowane przez krakowskie Bractwo Kurkowe, tzw. „strzelanie królewskie” o tytuł króla kurkowego, którym to uroczystościom i pochodowi nowego króla zawsze towarzyszyła muzyka. Nietuzinkowymi obchodami tego tradycyjnego rytuału były te 10 czerwca 1888 roku, w trakcie których w ramach koncertu orkiestry wojskowej miało miejsce m.in. rozlosowanie wśród publiczności „najnowsze[go] instrumentu muzycznego [mechanicznego] — Manopan”, grającego 12 utworów

93 Informacje na temat festynu oraz towarzyszących mu wydarzeń podaję wg: CZ 1888, nr 109 (13 v), s. 2; nr 108 (12 v), s. 3; nr 111 (16 v), s. 2; nr 115 (20 v), s. 2; nr 116 (23 v), s. 2; NR 1888, nr 114 (19 v), s. 2. Cena losu na loterii — 20 centów. Wstęp na festyn — 30 centów, dzieci poniżej 10 lat — 10 centów. Bilety były do nabycia w siedzibie Koła Artystyczno-Literackiego na Rynku Głównym nr 10, a także w mieszczącej się na Rynku księgarni wydawcy muzycznego Krzyżanowskiego (niedaleko rogu linii A-B i ul. Sławkowskiej) oraz sklepie Jana Fischera w Pałacu Spiskim.

operetkowych⁹⁴. W tym samym parku na wielkim festynie, urządzonym 27 czerwca 1891 roku przez „Lutnię” na rzecz teatru poznańskiego, kiedy występowały chór „Lutnia” i dwie orkiestry wojskowe oraz wystawiono amatorskie przedstawienie humorystyczne pt. *Wiejskie zaloty* i operetkę Offenbacha *Pan Choufleri przyjmuje*, zaprezentowano też „automatyczny fortepian”, czyli prawdopodobnie pianolę⁹⁵.

W charakteryzowanym repertuarze muzyki obecnej w plenerach można wyodrębnić osobną grupę utworów religijnych granych podczas plenerowych wydarzeń narodowo-patriotycznych lub religijnych. Były to kompozycje m.in. Moniuszki, Mendelssohna, Georga valentina Rödera. W ramach takich uroczystości często wykonywano też marsze żałobne różnych autorów. Orkiestra Salinarna z Wieliczki towarzysząca 12 czerwca 1893 roku orszakowi pogrzebowemu Teofila Lenartowicza (którego zwłoki sprowadzono do Krakowa z Florencji, gdzie poeta zmarł 3 II 1893), przechodzącemu z Kościoła Mariackiego dookoła Rynku Głównego i przez ul. Grodzką na Skałkę, grała na przemian marsze żałobne Beethovena i Chopina (transkrypcje na orkiestrę dętą). Z kolei krakowski chór „Lutnia” z doproszonymi śpiewakami (w sumie 160 osób), na specjalnie zbudowanej estradzie obok kościoła św. Andrzeja przy ul. Grodzkiej, w momencie zbliżania się orszaku zaśpiewał marsza żałobnego Moniuszki, jak określono *Marsza żałobnego z tematów opery „Halka” Stanisława Moniuszki* autorstwa Adama Münchheimer⁹⁶. Natomiast na Skałce, przed kryptą, połączone chóry wykonały *Modlitwę Pańską* („W ciężkiej niedoli”) Moniuszki oraz *Beati morturi* op. 115 nr 1 Mendelssohna. Utwór ten zabrzmiał też wcześniej w wykonaniu Chóru TM na dworcu kolejowym, kiedy witano trumnę ze zwłokami

94 CZ 1888, nr 131 (10 VI), s. 3. Zob. zdjęcie i opis Manopanu na http://www.mechanical-music.com/pag_musee/manopan_e.htm oraz http://www.organettes.com/instruments/manopan_24/home i http://www.organettes.com/instruments/manopan_39.home [dostęp: 30.07.2016].

95 CZ 1891, nr 144 (27 VI), s. 2-3.

96 *Pogrzeb Lenartowicza*, „Gazeta Lwowska” [dalej zapisywana jako GL] 1893, nr 132 (13 VI), s. 4.

poety⁹⁷. Tę kompozycję Mendelssohna śpiewał również Chór Akademicki m.in. na pogrzebie Oskara Kolberga (8 VI 1890), na Rynku Głównym w trakcie ceremonii pogrzebowych Henryka Jordana (20 V 1907), a wspólnie z Chórem TM i „Lutnią” przy wynoszeniu zwłok śpiewaka Aleksandra Bandrowskiego z domu przy ul. Garncarskiej (30 V 1913)⁹⁸. W analogicznych okolicznościach śpiewano też *Salve Regina* op. 36 Rödera, m.in. na Skałce na schodach prowadzących do kościoła, nad kryptą, w trakcie składania zwłok Józefa Ignacego Kraszewskiego (18 IV 1887), Stanisława Wyspiańskiego (2 XII 1907) oraz Henryka Siemiradzkiego (26 IX 1903)⁹⁹.

Wykorzystywanie utworów Chopina i Moniuszki w czasie ceremonii pogrzebowych należało w II połowie XIX wieku do utrwalonych zwyczajów. Wspomnianego już *Marsza żałobnego* Chopina w transkrypcji na mały skład symfoniczny grała w Krakowie 4 lipca 1890 roku orkiestra Opery Lwowskiej. Towarzyszyła również jej chórowi w wykonaniu *Mszy żałobnej g-moll* („Requiem aeternam”) Moniuszki, pod dyrekcją Henryka Jareckiego. Miało to miejsce przy ul. Warszawskiej (przed domem krajowych składów zbożowych) w momencie stawiania trumny z prochami Adama Mickiewicza na karawanie, który następnie posuwał się w uroczystym kondukcje, z orkiestrą lwowskiej „Harmonii” na czele (co uwieczniono na fotografii), do Kościoła Mariackiego. Obok kościoła na wybudowanej estradzie połączone chóry, m.in. Towarzystwa Muzycznego, Akademicki, krakowski „Sokoła”, „Echo” ze Lwowa (w sumie ok. 200 osób), oraz Orkiestra Salinarna wykonały dwie (nie określone z tytułu) pieśni Moniuszki¹⁰⁰. Oczywiście opracowania instrumentalne, w tym na orkiestrę

97 Ibidem; *Uroczystości narodowe ku czci Lenartowicza*, NR 1893, nr 128 (6 VI), s. 2; *Triumfalny powrót Teofila Lenartowicza na Ojczyzny łono*, NR 1893, nr 132 (13 VI), s. 1.

98 Józef Życzkowski, *Gaudeamus igitur... Dzieje Krakowskiego Chóru Akademickiego*, Kraków 1977, s. 26-27, 63, 97-98.

99 Ibidem, s. 24, 54, 66. Por. CZ 1887, nr 88 (19 IV), s. 2.

100 *Program produkcji muzycznych*, NR 1890, nr 147 (29 VI), s. 2; *Sprowadzenie zwłok Mickiewicza*, CZ 1890, nr 149 (2 VII), s. 3; *Złożenie zwłok Mickiewicza na Wawelu*, CZ 1890, nr 152 (5 VII), s. 1-2; *Telegramy Gazety Lwowskiej*, GL 1890, nr 152 (5 VII), s. 4; *Sprowadzenie zwłok Adama Mickiewicza*, GL 1890, nr 153 (6 VII), s. 3. Lwowski chór „Echo” oraz lwowska orkiestra „Harmonii” z krakowskim Chórem Akademickim i „Lutnią” oraz Orkiestrą Salinarną z Wieliczki wystąpiły też 4 VII 1890 zarówno w sali, jak i w plenerze Ogrodu

dętą, znanych pieśni religijnych oraz marsze „na tle pieśni patriotycznych” czy tzw. „wieńce melodii polskich” obok innych utworów prezentowały, maszerując lub stojąc, różne orkiestry (m.in. „Harmonii”, 13., 56. i 57. pp.) w trakcie pobudek 3 maja oraz procesji Bożego Ciała i w jego oktawę¹⁰¹. Transkrypcje na skład dęty stosownych pieśni religijnych grano też w ramach październikowej procesji różańcowej z kościoła oo. Dominikanów na Rynek Główny¹⁰².

Wymowę zarazem religijną i patriotyczno-narodową posiadały silnie utrwalone w polskiej tradycji pieśni. Należały do nich *Bogurodzica* oraz *Gaude Mater Polonia*, które rozbrzmiewały przy wielu okazjach. *Bogurodzicę* oraz *Gaude Mater Polonia* zaśpiewał m.in. 19 października 1913 roku chór „Lutnia” pod dyktando Antoniego Isakowicza podczas mszy połowej na Błoniach, odprowadzonej w 150. rocznicę śmierci księcia Józefa Poniatowskiego, natomiast *Boże ojczy twoje dzieci* i wyjątki z którejś mszy Haydna zagrała wtedy Orkiestra Związku Młodzieży Rzemieślniczej¹⁰³. Obchody 300. rocznicy śmierci ks. Piotra Skargi objęły m.in. wmurowanie przy ul. Krupniczej (27 IX 1912) kamienia węgielnego pod budowę domu dla młodzieży rękodzielniczej, której chór i orkiestra w ramach tej uroczystości wykonały *Bogurodzicę* oraz *Boże coś Polskę*¹⁰⁴. Do znanych i opisywanych już faktów należy zbiorowe wykonanie *Bogurodzicy* przez zespoły chóralne i uczestników odsłonięcia pomnika Jagiełły, tzw. grunwaldzkiego, na placu Matejki 15 lipca 1910 roku. Po mowie Ignacego Paderewskiego odśpiewano *Jeszcze Polska nie zginęła*, a po odsłonięciu pomnika *Hasło grunwaldzkie* Feliksa Nowowiejskiego do słów Marii Konopnickiej, później znane jako *Rota*. Warto w tym miejscu nadmienić, że wszyscy bez wyjątku uczestnicy tej

Strzeleckiego. Zob. CZ 1890, nr 150 (3 VII), s. 3; nr 153 (6 VII), s. 2. Zdjęcie pochodu z lwowską „Harmonią” na placu Matejki wykonane przez Zakład Fotograficzny A. Szuberta zostało opublikowane w: *Złożenie zwłok Adama Mickiewicza na Wawelu w dniu 4go lipca 1890 roku. Książka pamiątkowa*, Kraków 1890, s. 76.

101 M.in. CZ 1893, nr 124 (3 VI), s. 2; NR 1893, nr 130 (8 VI), s. 2; GN 1899, nr 100 (3 V), s. 4; NR 1900, nr 135 (16 VI), s. 2.

102 Np. 2 X 1904 procesji towarzyszyła orkiestra „Harmonii”. Zob. CZ 1904, nr 226 (2 X, wyd. wieczorne), s. 2.

103 CZ 1913, nr 482 (18 X), s. 1; *Rocznica zgonu ks. Poniatowskiego*, CZ 1913, nr 485 (20 X), s. 1.

104 *Obchód Skargowski w Krakowie*, IKC 1912, nr 223 (29 IX), s. 3.

podniosłej uroczystości mogli być potencjalnie przygotowani do odśpiewania *Bogurodzicy*, bowiem w gazecie „Czas” opublikowano nuty pieśni ze słowami, informując, że zostały zaczerpnięte z pracy doktora Adolfa Chybińskiego, źródła najbardziej wiarygodnego¹⁰⁵.

Analogiczną pod względem funkcji grupę w muzycznych programach plenerowych stanowią pieśni uważane za narodowe czy też instrumentalne opracowania wielu pieśni polskich w formie suity lub potpourri. Wykonywano je często nie tylko przy okazji plenerowych uroczystości o symbolicznej dla Polaków wymowie, ale też w innych okolicznościach. Niekiedy w sposób niezaplanowany, spontanicznie, śpiewano lub grano trzy pieśni traktowane jako trzy hymny narodowe: *Boże coś Polskę*, *Jeszcze Polska nie zginęła* oraz *Z dymem pożarów* Józefa Nikorowicza i Kornela Ujejskiego. Jeden z nich grała 44-osobowa lwowska „Harmonia”, kiedy przyjechała do Krakowa na wspomniane uroczystości mickiewiczowskie. Przemaszerowała wtedy z dworca kolejowego przez ul. Sławkowską i Rynek, zmierzając do koszar straży pożarnej¹⁰⁶. *Boże coś Polskę* oraz *Z dymem pożarów* zaśpiewał 12 czerwca 1893 roku przed wejściem do krypty na Skałce, podczas pogrzebu Teofila Lenartowicza, Chór TM pod dyrekcją Wiktora Barabasa¹⁰⁷. Obydwie pieśni oraz *Jeszcze Polska nie zginęła* zain-tonowały na Rynku Głównym chóry i zgromadzeni uczestnicy obchodów kościuszkowskich 31 czerwca 1894 roku, kiedy po godzinie 9:00 pochód przechodził od Bramy Floriańskiej na Wawel, natomiast obok płyty Kościuszki śpiewał je Chór Akademicki 3 maja 1903 roku¹⁰⁸. *Z dymem pożarów* obok *Boże coś Polskę* i *Walecznych tysięcy opuszcza Warszawę* wykonał też 21 kwietnia 1901 roku podczas rejtanowskich uroczystości na Plantach Chór

105 CZ 1910, nr 315 (14 VII, wyd. wieczorne), s. 1 i 3. Por. Adolf Chybiński, „*Bogurodzica*” pod względem historyczno-muzycznym, Kraków 1907 (odbitka z „Przeglądu Powszechnego” 1907, t. 45, 46). Na temat muzyki, jaka towarzyszyła pokazom gimnastycznym drużyn sokolskich na Błoniach w trakcie v. Zjazdu Sokołów (16–17 VII 1910) zob. Zdzisław Przembski, *Muzyka w krakowskich uroczystościach grunwaldzkich 1910 roku*, „Studia Historyczne” 2003 z. 2, s. 147–161.

106 CZ 1890, nr 149 (2 VII), s. 3.

107 *Triumfalny powrót Teofila Lenartowicza na Ojczyzny łono*, op. cit.

108 NR 1894, nr 74 (1 IV), s. 1; GN 1903, nr 121 (4 V), s. 1.

Rękodzielników pod dyktando Józefa Sierosławskiego z towarzyszeniem orkiestry „Harmonii”, która zagrała *Wieniec*¹⁰⁹. Zdarzało się, że i w trakcie tradycyjnych obchodów nocy świętojańskiej, tzw. „Wianków”, śpiewano te podniosłe pieśni, jak to uczynił np. krakowski Chór „Sokoła” pod dyktando Walentego Deca, wykonując 24 czerwca 1893 roku — na płynącym wolno po Wiśle udekorowanym galarze — *Boże coś Polskę i Jeszcze Polska nie zginęła*¹¹⁰. Nawet potpourri złożone z różnych pieśni (m.in. *Krakowiaka kosynierów z 1830 r.*), które w punkcie kulminacyjnym zawierało melodię *Jeszcze Polska nie zginęła*, grane w Ogrodzie Strzeleckim (7 IX 1867) przez połączone orkiestry 20. i 70. pp., wzbudzało uczucia patriotyczne, zwłaszcza wśród słuchaczy spoza Galicji. „Jakiś «brat Słowianin», mówiąc językiem czeskich dzienników, nie wiemy czy tatarskiego, czy czudzkiego rodu, bo w twarzy tej nie było nic europejskiego, zerkał małymi oczkami na Koroniarzy, kiedy ci z rozpłomienionym obliczem bili w dłonie, usłyszawszy «nie zginęła»” — komentowano wspomniane wydarzenie w „Czasie”¹¹¹.

Na koniec omówienia repertuaru muzycznego, funkcjonującego w różnego typu wydarzeniach w plenerach galicyjskiego Krakowa, muszę uwydatnić innego rodzaju wnioski niż te czynione uprzednio. Uważne i krytyczne przyjrzenie się owemu repertuarowi, który został wybrany w Krakowie jako oprawa i uświetnienie m.in. plenerowych uroczystości patriotyczno-narodowych, pozwala bowiem na istotne uzupełnienie lub skorygowanie danych na temat wykonanych lub prawykonywanych obecnie granych utworów cenionych polskich kompozytorów (w tym także krakowskich), a ponadto informacji o edycjach tych dzieł. Z twórczości z początków XIX wieku było to np. wykonanie 12 czerwca 1893 roku *Marsza żałobnego* Antoniego Weinerta (II części kantaty zbiorowego autorstwa na pogrzebie księcia Józefa Poniatowskiego, 18 III 1814) przez orkiestrę krakowskiej „Harmonii”¹¹² w trakcie konduktu odprowadzającego na Skałkę

109 CZ 1901, nr 90 (19 IV), s. 2.

110 NR 1893, nr 143 (25 VI), s. 3.

111 *Kronika miejscowa i zagraniczna*, CZ 1867, nr 207 (10 IX), s. 3.

112 *Uroczystości narodowe ku czci Lenartowicza*, op. cit.; *Kronika*, CZ 1893, nr 131 (11 VI), s. 2; *Pogrzeb Lenartowicza*, op. cit. Na temat współudziału A. Weinerta jako twórcy kantaty — obok Józefa Elsnera i Karola Kurpińskiego oraz autorów tekstu Bonawentury Kudlicza

szczątki Teofila Lenartowicza. Warto nadmienić, że w Krakowie także później (np. w 1913, 1914), ale już w salach koncertowych, prezentowano tego marsza Weinerta i inne części kantaty w instrumentacji Feliksa Nowowiejskiego¹¹³. W czasie wspomnianego pochodu w 1893 roku Orkiestra Salinarna z Wieliczki zagrała po raz pierwszy *Marsz żałobny poświęcony ceniom śp. Teofila Lenartowicza*, nowy utwór (op. 124) krakowskiego kompozytora i dyrygenta Adama Wrońskiego, napisany na tę okazję i wydany przez S.A. Krzyżanowskiego w Krakowie oraz intensywnie wówczas reklamowany¹¹⁴.

W czasie innej krakowskiej uroczystości w dniu 31 marca 1894 roku na Rynku, w 100. rocznicę przysięgi Tadeusza Kościuszki, kiedy to m.in. odsłonięto jego prowizoryczny pomnik (na południowo-zachodniej części Rynku, u wylotu ul. Szewskiej, zlikwidowany 1 IV 1894), chóry męskie przygotowane przez Wiktora Barabasza, z akompaniamentem Orkiestry Salinarniej z Wieliczki pracującej z kapelmistrzem Józefem Kuczerą, dokonały prawykonania *Kantaty Kościuszkowskiej* („Zstąp Kościuszko do nas z nieba...”) Michała Świerzyńskiego do wiersza Kornela Ujejskiego¹¹⁵. Warto

albo Ludwika Adama Dmuszewskiego — oraz na temat jej wydań i opinii prasowych, zob. zawierający reprodukcje stron partytury artykuł Aliny Nowak-Romanowicz, *Utwór na śmierć Księcia Józefa Poniatowskiego*, „Muzyka” 1982 nr 3-4, s. 99-109.

- 113 M.in. na akademii zorganizowanej z okazji 100. rocznicy śmierci księcia Józefa Poniatowskiego w sali Starego Teatru 18 X 1913, Chór Akademicki, „Lutnia”, chór i orkiestra Towarzystwa Muzycznego, dyr. Feliks Nowowiejski; w programie V Koncertu symfonicznego Towarzystwa Muzycznego 20 III 1914, orkiestra amatorska, chór towarzystwa, solo barytonowe Adam Ludwig, dyr. F. Nowowiejski, ponadto VIII *Symfonia* Beethovena. Zob. *Setna rocznica śmierci Ks. Józefa Poniatowskiego*, „Gazeta Podhalańska” 1913, nr 35 (24 VIII), s. 10; *Księciu Józefowi Poniatowskiemu w hołdzie*, „Straż Polska”, „Straż Polska” 1913, nr 9 (październik), s. 132, 145; *Uczczenie pamięci ks. Poniatowskiego*, CZ 1913, nr 484 (19 X), s. 1; Witold Noskowski, *Muzyka na obchodzie księcia Józefa*, CZ 1913, nr 484 (19 X), s. 1; *Obchód ku czci Księcia Józefa Poniatowskiego* [we Lwowie i w Krakowie], GL 1913, nr 241 (21 XI), s. 5 (we Lwowie kantatę wykonano 19 XI 1913 w Teatrze Miejskim pod dyr. Mieczysława Sołtysa); *Kronika*, „Naprzód” 1914, nr 59 (13 III), s. 4.
- 114 *Uroczystości narodowe ku czci Lenartowicza*, op. cit.; *Pogrzeb Lenartowicza*, op. cit.; marsz żałobny A. Wrońskiego zgodnie z XIX-wieczną praktyką wydany był jako utwór na fortepian (w zbiorach m.in. Biblioteki Instytutu Muzykologii UJ), zob. reklamy wydawnictwa S.A. Krzyżanowskiego m. in. w: CZ 1893, nr 130 (10 VI), s. 4; nr 133 (14 VI), s. 4.
- 115 CZ 1893, nr 190 (22 VIII), s. 2; nr 289 (19 XII), s. 2; nr 290 (20 XII), s. 2; GN 1894, nr 72 (30 III), s. 5; nr 73 (31 III), s. 5; nr 74 (1 IV), s. 8; NR 1897, nr 74 (1 IV), s. 1-2. Autograf kantaty

nadmienić, że ten utwór wówczas 16-letniego kompozytora z Krakowa został wybrany przez Komitet Kościuszkowski, mimo że laureatem konkursu na kantatę był też Stanisław Niewiadomski, 35-letni profesor konserwatorium we Lwowie¹¹⁶. Na odsłonięcie pomnika dłuta Cypriana Godebskiego, przedstawiającego innego bohatera — Mikołaja Kopernika, na dziedzińcu Collegium Maius 8 czerwca 1900 roku, ten sam krakowski kompozytor napisał *Kantatę Kopernikowską* („Ze czcią i dumą odrzucimy zasłonę”, słowa Jana Świerzyńskiego), wykonaną wówczas po raz pierwszy przez Chór Akademicki pod dyrekcją Wiktora Barabasa¹¹⁷. Także inny utwór okolicznościowy skomponowany również przez kompozytora krakowskiego, Józefa Sierosławskiego, *Pieśń o Tadeuszu Rejtanie* („Cześć ci mężu...”) na chór męski z towarzyszeniem instrumentów dętych do słów Zygmunta Ludomira (datowany na autografie 9 II 1901), miał swoje prawykonanie pod dyrekcją kompozytora — przez prowadzony przez niego Chór Rękodzielników i orkiestrę „Harmonii” — na Plantach, pod pomnikiem Rejtana w dniu 21 kwietnia 1901 roku¹¹⁸. Ponownie w tej samej interpretacji i w tym samym miejscu został zagrany m.in. 3 maja 1903 roku¹¹⁹.

W podobnych plenerowych okolicznościach w Krakowie odbyły się też prawykonania oraz związane z nimi wydania utworów Władysława

M. Świerzyńskiego znajduje się w Sekcji Zbiorów Muzycznych BJ. Data powstania ani prawykonania nie została podana w haśle o kompozytorze autorstwa Urszuli Mieszkielo w *Encyklopedii Muzycznej PWM. Część biograficzna*, red. Elżbieta Dziębowska, t. Sm-Ś, Kraków 2007, s. 306. Fotografie (autorstwa Stanisława Bizańskiego) tymczasowego pomnika Kościuszki zob. w: Jerzy Banach, *Ikonografia Rynku Głównego w Krakowie*, Kraków 1998, il. 125.

116 CZ 1894, nr 67 (23 III), s. 2.

117 *Odsłonięcie pomnika Kopernika oraz tablic pamiątkowych*, CZ 1900, nr 148 (8 VI, wyd. wieczorne), s. 2. Na zakończenie uroczystości — jak podaje Józef Życzkowski (*Gaudeamus igitur...*, op. cit., s. 48) — orkiestra 100. pp. zagrała *Poloneza* z III aktu *Hrabiny* Moniuszki.

118 GN 1901, nr 92 (22 IV), s. 4; CZ 1901, nr 92 (22 IV), s. 2. Kompozycja Józefa Sierosławskiego nazywana jest też *Polonezem Rejtana*, utrzymana jest bowiem w „tempie poloneza”. Autograf w Sekcji Zbiorów Muzycznych BJ, sygn. Muz. Rkp. 80:30. Utwór ten w wersji z fortepianem został wydany przez L. Zwolińskiego i Skę w Krakowie. W dniu prawykonania *Pieśni o Tadeuszu Rejtanie* w programie figurowały jeszcze m.in. *Die Himmel rühmen* op. 48 nr 2 Beethovena oraz Moniuszki *Na skrzydłach pieśni* („Na skrzydłach pieśni, z duszy czcią przejętej”), oprac. na chór i orkiestrę.

119 CZ 1903, nr 101 (3 V), s. 1.

Żeleńskiego i Zygmunta Noskowskiego, o których to faktach albo nie znajdujemy informacji w opracowaniach dotyczących tych kompozytorów oraz w *Encyklopedii Muzycznej PWM*, albo ustalone dotychczas dane okazują się błędne. W spisach kompozycji Żeleńskiego figurują dwa marsze związane z postacią Adama Mickiewicza, op. 51 oraz op. 44, i każdy z nich ma określenie „uroczysty”. Pierwszy nosi tytuł *Oda do młodości, marsz uroczysty* op. 51, a tylko w jego opisach (lecz nie w wydanej wersji na fortepian) podaje się, że został skomponowany na sprowadzenie zwłok Mickiewicza i jako datę powstania rok 1890. Natomiast op. 44, także na fortepian, ma tytuł *Marsz uroczysty ku czci nieśmiertelnego wieszczu Adama Mickiewicza*. Jednak w świetle relacji, których dostarcza prasa z epoki, dotyczących uroczystości mickiewiczowskich w Krakowie, czyli sprowadzenia zwłok Mickiewicza i jego okazałego pogrzebu 4 lipca 1890 roku oraz odsłonięcia pomnika wieszczu na Rynku w dniu 26 czerwca 1898 roku, a także poprzedzających je przygotowań oraz cech wydań obydwu utworów Żeleńskiego, przytoczone dotychczas obiegowe informacje wydają się błędne. Wyłącznie w sprawozdaniach z odsłonięcia pomnika w 1898 roku pojawia się tytuł *Oda do młodości, marsz uroczysty na orkiestrę „poświęcony uroczystości”*, wykonany dwukrotnie — rano przy pomniku (po mowie Macieja Szuszkiewicza, reprezentanta młodzieży) przez orkiestrę krakowskiej „Harmonii” pod dyrekcją kompozytora i wieczorem w Teatrze Miejskim¹²⁰. Potwierdza ten fakt informacja podana na początku czerwca 1898 roku przez Komitet Mickiewiczowski, przygotowujący już wówczas uroczystość odsłonięcia pomnika, że przyjęto z zadowoleniem wiadomość o skomponowaniu przez Żeleńskiego marsza uroczystego, który będzie odegrany na Rynku podczas wspomnianego wydarzenia¹²¹. *Oda do młodości* skomponowana więc została przed początkiem czerwca 1898 roku (a nie 1890), została przeznaczona na odsłonięcie pomnika Mickiewicza i na krakowskim Rynku wykonana po raz pierwszy. Natomiast w trakcie uroczystości pogrzebowych Mickiewicza w 1890 roku został wykonany Żeleńskiego „marsz uroczysty”

120 GN 1898, nr 141 (23 VI), s. 3; nr 145 (28 VI), s. 3; *Program szczegółowy uroczystości Mickiewiczowskich*, GL 1898, nr 142 (25 VI), s. 3.

121 *Komitet Mickiewiczowski w Krakowie*, NR 1898, nr 125 (3 VI), s. 2.

przez orkiestrę lwowskiej „Harmonii”, maszerującą na czele konduktu pogrzebowego z ul. Warszawskiej przez plac Matejki na Rynek¹²², o czym już w niniejszym artykule wspominałam. Był to zatem *Marsz uroczysty ku czci nieśmiertelnego wieszczu Adama Mickiewicza* op. 44, a umacnia tę hipotezę reklama wydawnictwa i księgarni S.A. Krzyżanowskiego, umieszczona 4 lipca 1890 roku w „Czasie”, oznajmiająca wydanie marsza Żeleńskiego o takim właśnie tytule. Taką chronologię wydarzeń potwierdzają też numery wydawnicze polskiej edycji nut tych dwóch mickiewiczowskich marszy Żeleńskiego, których prawykonania odbyły się w plenerze brukowanym Krakowa: w 1890 roku op. 44 nosi numer S.A.K. 122, natomiast w 1898 roku op. 51 *Oda do młodości* — numer S.A.K. 204.

Z odsłonięciem pomnika Mickiewicza na krakowskim Rynku związana jest jeszcze inna zagadka. W sprawozdaniach prasowych, na które się już powoływałam, odnotowano, że w czasie tej uroczystości 26 czerwca 1898 roku chór złożony ze śpiewaków z różnych ziem polskich („z całego kraju”) pod dyrekcją Wiktora Barabasza zaśpiewał po raz pierwszy skomponowaną na tę okazję kantatę Pokorskiego *Zerwijcie, zerwijcie zasłonę*, do słów Lucjana Rydla. Wiersz Rydla uzyskał drugą nagrodę w konkursie na słowa kantaty na uroczystość odsłonięcia pomnika Mickiewicza, ogłoszonym na początku 1893 roku i rozstrzygniętym pod koniec marca. To po finale tego konkursu i opublikowaniu na łamach m.in. „Czasu” i „Gazety Lwowskiej” 4 nagrodzonych tekstów, w tym Rydla, ogłoszono konkurs na napisanie do końca maja 1893 roku muzyki do jednego z nich. Nadesłano 6 kompozycji, wśród nich zaopatrzoną godłem „Zadźwięcz pieśni”, a do wykonania na uroczystości wybrano utwór „jednego z najznakomitszych kompozytorów ukrywającego się pod pseudonimem Tadeusz Pokorski”, a był nim Zygmunt Noskowski¹²³. Autograf nutowy właśnie tej kantaty na chór męski i orkiestrę dętą do słów Lucjana Rydla, zatytułowanej

122 NR 1890, nr 147 (29 VI), s. 2; CZ 1890, nr 151 (4 VII), s. 4; nr 152 (5 VII), s. 2; *Złożenie zwłok Adama Mickiewicza na Wawelu...*, op. cit., s. 104.

123 *Kantaty Mickiewiczowskie*, CZ 1893, nr 74 (31 III), s. 2; *Kantaty Mickiewiczowskie*, GL 1893, nr 74 (1 IV), s. 4; *Komitet pomnika Mickiewicza*, CZ 1893, nr 125 (4 VI), s. 2; *Komitet Mickiewiczowski w Krakowie*, NR 1898, nr 125 (3 VI), s. 2. Por. *Komitet Mickiewiczowski w Krakowie, Uroczystości Mickiewiczowskie*, NR 1898, nr 124 (2 VI), s. 2.

Zadźwięcz pieśni, znajduje się w Sekcji Zbiorów Muzycznych Biblioteki Jagiellońskiej¹²⁴.

Audytarium wydarzeń plenerowych z muzyką: różnorodność wieku, płci, grup społecznych i narodowych

Przekazy prasowe zawierają stosunkowo dużo informacji na temat audytarium koncertów plenerowych oraz sposobów, jakich używali ich organizatorzy, aby pozyskać liczne grono odbiorców. Publiczność przyciągać miały różne dodatkowe atrakcje, o czym pisałam przy okazji koncertów w ramach multimedialnych wydarzeń. Ponadto pewną pokusą, np. w Ogrodzie Strzeleckim w 1868 roku, miała być „dobra kuchnia, wyborne napoje, szybka usługa i umiarkowane ceny” w mieszczącej się w ogrodzie restauracji F. Niszczyńskiego, restauratora znanego z krakowskiego Hotelu Drezdeńskiego¹²⁵. W podobny sposób zachęcano też do udziału w koncertach nawet tak lubianej i cenionej orkiestry 13. pp. pod dyrekcją Jana Nepomucena Hocka w 1884 roku: „Restauracja i bufet w ogrodzie są należycie zaopatrzone w jadła, napoje i przyzwoitą usługę”¹²⁶. Wskazywano też udogodnienia komunikacyjne pozwalające na dotarcie do parku lub na ślizgawkę, aby tam uczestniczyć w imprezach, którym w różnej formie towarzyszyła muzyka. Do korzystania ze ślizgawki przy Pałacu Zwierzyńskim, przy ul. Kościuszki, na której w 1895 roku w środy, soboty, niedziele i święta przygrywała orkiestra wojskowa, miało zachęcać jej bliskie

124 Sygnatura Rkp. 1937 Nr 33. W monografii kompozytora autorstwa Witolda Wrońskiego (*Zygmunt Noskowski*, Kraków 1960, s. 128) ta kantata figuruje pt. *Kantata Mickiewiczowska* (analogicznie podaje Maciej Negrey w *Encyklopedii Muzycznej PWM. Część biograficzna*, t. *N-Pa*, Kraków 2002, s. 102), nie ma informacji na temat konkursu ani prawykonywania, nie jest także podany pseudonim użyty przez kompozytora. Po tytule *Kantata Mickiewiczowska* utwór był wykonany „jako u nas nieznan” w Filharmonii Warszawskiej (29 i 30 XI 1905). Zob. Aleksander Poliński, *Wieczór Mickiewiczowski*, „Kurier Warszawski” 1905, nr 331 (30 XI, dodatek poranny).

125 CZ 1868, nr 103 (3 v), s. 4.

126 CZ 1884, nr 107 (8 v), s. 3.

położenie w stosunku do Rynku, 10 minut — jak pisano, a od Rogatki Zwierzynieckiej (w pobliżu obecnie stojącego tam Domu Towarowego „Jubilat”) 100 kroków, natomiast rok wcześniej, w niedzielę 21 stycznia, na turniej łyżwiarski na tej samej ślizgawce, połączony z koncertem „Harmonii”, zapraszano podkreślając, że omnibusy kursują od Rynku do roгатki¹²⁷. A na dobroczynny festyn z występem orkiestr „Harmonii” oraz 13. pp. w Parku Jordana 17 maja 1903 roku z Rynku „krążyły podwójne powozy, dowożąc liczną publiczność”¹²⁸.

W koncertach plenerowych uczestniczyli odbiorcy w każdym wieku. Udział całych rodzin z dziećmi był nawet propagowany, zwłaszcza na koncerty w ramach np. festynów czy loterii oferowano specjalne ekonomiczne bilety dla rodzin, oprócz tego zawsze przewidywano bilety zniżkowe dla dzieci, a na koncerty popularne bilet nie obowiązywał młodzieży. Frekwencja na opisanych w niniejszym artykule typach koncertów plenerowych była zazwyczaj duża lub zadowalająca organizatorów. Z rzadka natrafia się w sprawozdaniach czy notatkach prasowych na narzekanie, że audytorium było małe (m.in. Ogród Strzelecki 9 VI 1883; Park Krakowski 28 IV 1901; Park Jordana 8 V 1901, 24 V 1903), co tłumaczono albo za wysoką ceną biletów, albo „niepewną” pogodą¹²⁹. Natomiast dziennikarskie opisy składu społecznego plenerowej publiczności i dane na temat ich liczebności są barwne i niekiedy pod tym drugim z wymienionych względów zaskakujące.

Najbardziej zróżnicowana wiekowo i pod względem pochodzenia społecznego była publiczność koncertów na Plantach, byli to bowiem odbiorcy najbardziej przypadkowi w porównaniu z bywalcami innych parków. Można powiedzieć, że była to publiczność w mniejszym stopniu przysłuchująca się muzyce, raczej ją tylko słyszająca. Kiedy np. w altanie muzycznej u wylotu ul. Pańskiej grała orkiestra 13. pp., bywało tam „mrowie publiczności”, wokół „kręciło się mnóstwo dzieci”, na ławkach siedziały mamy, starsi panowie, radcy miejscy i panie, a gdy koncertowała tutaj „Harmonia”

127 CZ 1895, nr 11 (13 I), s. 2-3; GN 1894, nr 1 (3 I), s. 6; nr 3 (5 I), s. 4; nr 12 (17 I), s. 5.

128 CZ 1903, nr 112 (18 V), s. 2.

129 NR 1883, nr 129 (10 VI), s. 3; NR 1901, nr 99 (30 IV), s. 2; CZ 1901, nr 107 (10 V), s. 2; CZ 1903, nr 117 (25 V), s. 2.

przy pięknej pogodzie, przechadzały się „tłumy publiczności”¹³⁰. Niekiedy jednak obecność grup dzieci w wieku szkolnym, nawet z towarzyszącymi im nauczycielami, oceniano jako nieodpowiednią, gdy grano melodie operetkowe¹³¹. W pozostałych parkach uczestnictwo w koncertach było bardziej celowe, choćby ze względu na występujące tam zespoły, ogłaszany w zarysach ich program, dobroczynne cele koncertów oraz liczne pozamuzyczne atrakcje. Na koncertach w Parku Krakowskim, m.in. w 1886 roku znanego w mieście Chóru Akademickiego — np. z orkiestrą 13. pp. (3 VI) — było w sumie ok. 3000 osób, a innym razem (27 VI), gdy chór ten śpiewał z towarzyszeniem orkiestry 20. pp., był „kilkutysięczny tłum publiczności barwny różnaitością letnich toalet”, czyli „cały Kraków”, podobnie jak na balach, w teatrze czy w salach koncertowych, ale dlaczego — pytano na łamach „Nowej Reformy” —

publiczność niszczyła trawnik przy estradzie, tłocząc się niemiłosiernie dla oglądania śpiewaków, trudno pojąć. Jest to zaszczytne dla śpiewaków, że taki wywołali entuzjazm, ale nie jest pożądane dla trawników i owej części publiczności, która nie szanuje własności cudzej¹³².

Duża i jak się można domyślać bardziej zdyscyplinowana publiczność była obecna 7 lipca 1906 roku, mimo „wątpliwej” pogody, w Parku Jordana na koncercie trzech orkiestr pułków 13., 56. i 100., bo wśród niej „zwłaszcza licznie reprezentowany był świat wojskowy i urzędowy”¹³³. Z kolei po festynie w tym samym parku, 8 czerwca 1895 roku, z udziałem orkiestr „Harmonii”, 13. pp. i Chóru Towarzystwa Muzycznego oraz z gimnastycznymi ćwiczeniami dzieci, wśród których była też „działwa wiejska z okolic Krakowa”, a z którego dochód przeznaczono na rzecz polskiego gimnazjum w Cieszynie, obecność dużej liczby osób uznano za coś oczywistego. Tego

130 Stanisław Broniewski, *Kraków wczorajszy w anegdotcie*, w: *Kopiec wspomnień*, Kraków 1959, s. 324–325; *Koncert „Harmonii”*, NR 1897, nr 198 (1 IX), s. 2.

131 CZ 1875, nr 102 (5 V), s. 2.

132 NR 1886, nr 127 (5 VI), s. 2; nr 145 (29 VI), s. 2. Program koncertów zob. NR 1886, nr 121 (28 V), s. 2; nr 126 (3 VI), s. 3; nr 144 (27 VI), s. 3.

133 GN 1906, nr 319 (5 VII), s. 4 (program: Chopin, Schumann, Wagner); nr 324 (8 VII), s. 1.

typu dobroczynne festyny miały bowiem — jak napisano w „Czasie” — „ustalone w naszym mieście wzięcie i powodzenie, tym więcej, gdy odbywają się w parku, który publiczność nasza tak słusznie uznaniem swoim otacza i do którego przy każdej sposobności tysiącami śpieszy”¹³⁴. Innym razem, 3 maja 1903 roku, kiedy w tym samym parku miał miejsce festyn na rzecz „Harmonii” i z jej udziałem oraz odbył się popis uczniów szkoły tego towarzystwa, wystąpiło 12 młodocianych skrzypków (razem grali unisono m.in. utwory Glucka i Händla), były też śpiewy chóralne młodzieży gimnazjalnej, to przybyło do parku w sumie ok. 10 000 osób, jak podawał „Czas”, lub ok. 15 000, co komunikował „Głos Narodu”¹³⁵. Na innym dobroczynnym festynie 12 maja 1901 roku, połączonym z loterią fantową i pokazem balonowym, również w Parku Jordana, grały dwie orkiestry, Salinarna z Wieliczki i Włociańska z Bieżanowa, ta druga „w malowniczych strojach ludowych obchodziła aleje parku i grała melodie narodowe. Na boiskach odbywały się ćwiczenia, tak chętnie widziane przez naszą publiczność”, a wstęp do parku był niekosztowny — dorośli płacili 15 centów, studenci — 10, natomiast dzieciom przy wejściu rozdawano podarki¹³⁶.

Z kolei w Ogrodzie Strzeleckim, położonym blisko dworca kolejowego, sprawozdawcy prasowi dostrzegali nawet na regularnych koncertach, towarzyszących pobytowi w parku, gości spoza ziem polskich i z innych zaborów. Na przykład w 1867 roku na sierpniowym niedzielnym (18 VIII) koncercie orkiestry 67. pp. przy stolikach siedzieli turyści z Prus, którzy przyjechali zwiedzać Wieliczkę. Były to wycieczki prowadzone przez dwa różne biura (wówczas mówiono „towarzystwa”) podróży, bo jedni wycieczkowicze mieli przy guzikach zawiązane wstążki zielone, inni — żółte, natomiast na wrześnieowym sobotnim (7 IX) koncercie orkiestr 20. i 70. pp. liczną publiczność stanowili w znacznym stopniu również goście przyjezdni, ale wracający do Lwowa, do Warszawy z letnich pobytów w Szczawnicy, Krynicy, Karlsbadzie, Marienbadzie, Kissingen i Ems¹³⁷.

134 *Festyn na rzecz gimnazjum polskiego w Cieszynie*, CZ 1895, nr 132 (11 VI), s. 2.

135 CZ 1903, nr 101 (4 V), s. 2; GN 1903, nr 121 (4 V), s. 1.

136 CZ 1901, nr 108 (11 V), s. 2; nr 109 (13 V), s. 2.

137 *Kronika miejscowa i zagraniczna*, CZ 1867, nr 189 (20 VIII), s. 2; nr 207 (10 IX), s. 3.

Pewnego rodzaju nobilitacją koncertów plenerowych było wymienianie w ich prasowych opisach obecności osób znanych powszechnie lub głównie w środowisku muzycznym. O ile bowiem np. obecność Wojciecha Bednarskiego na otwarciu 19 lipca 1896 roku założonego z jego inicjatywy Parku na Krzemionkach Podgórskich była niejako obowiązkowa oraz zrozumiałe było uznanie dla niego ze strony zebranych ok. 300 osób, które go „porwały na ręce, obnosząc naokoło parku przy dźwiękach kapeli 56. pp.”, to brak radnych Podgórze zaskakiwał¹³⁸. Z zadowoleniem natomiast odnotowano „prywatny” pobyt w Parku Krakowskim 29 maja 1886 roku prezydenta Krakowa, Feliksa Szlachtowskiego, zaraz po jego powrocie z Wiednia, kiedy w sobotnie majowe popołudnie grała w parku od 16:30 orkiestra 56. pp. i oferowano m.in. przejażdżkę łódką po stawie czy strzelanie do celu¹³⁹. Inne zdarzenie miało miejsce 22 czerwca 1892 roku na wieloczęściowym festynie w Parku Jordana, z którego dochód przeznaczono na działalność Towarzystwa Oświaty Ludowej. Najpierw odbyły się ćwiczenia gimnastyczne młodzieży z akompaniamentem orkiestry „Harmonii”, zaraz po 17:00 rozpoczął się koncert orkiestry 13. pp. prowadzony przez J.N. Hocka, a po nim koncert „Lutni” pod dyktando Adolfa Steibelta. Chórzyści najprawdopodobniej wiedząc, że do miasta przyjechał kompozytor z Warszawy Adam Münchheimer, włączyli do programu jego pieśń pt. *Góral* („Szumią góralczyki, chłopaki jak smyki. Kobziarz im przygrywa, a dziewczucha śpiewa”) do słów Wincentego Pola. Utwór oklaskiwano, a jego twórca obecny był w parku¹⁴⁰. Odmienną niespodzianką przygotowano Zygmunta Noskowskiego, który przybył do Krakowa na swój monograficzny koncert kompozytorski 6 kwietnia 1883 roku. W przeddzień koncertu po południu, pod oknem Hotelu Drezdeńskiego (na rogu Rynku

138 *W Podgórzu*, GN 1896, nr 165 (21 VII), s. 4. Sprawozdawca „Nowej Reformy” z 22 VII 1896 (nr 166, s. 2) podobnie przedstawił to wydarzenie dodając, że przy dźwiękach marsza wiwatowano na cześć Bednarskiego. Sugerowano też, aby występy orkiestry na stałe weszły do zwyczajów tego nowego parku, bo zapewne będą w nich uczestniczyć także słuchacze z Krakowa (Podgórze było samodzielnym miastem, które zostało przyłączone do Krakowa 4 VII 1915).

139 CZ 1886, nr 124 (1 VI), s. 3.

140 NR 1892, nr 143 (24 VI), s. 2. Por. CZ 1892, nr 143 (24 VI), s. 2.

i ul. Floriańskiej), w którym mieszkał kompozytor, specjalnie dla niego Orkiestra Miejska pod dyrekcją Adama Wrońskiego, mimo deszczu, zagrała serenadę złożoną z kilku utworów, a wokół muzyków zgromadziło się wielu przypadkowych słuchaczy. Koncert i osobę Zygmunta Noskowskiego, jako ówczesnego dyrektora Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego, reklamowano bowiem ponadto jako „najznakomitszego dziś kompozytora polskiego, tak mało dotąd znanego w kraju, a tak wysoko cenionego za granicą”¹⁴¹.

Uwadze dziennikarzy nie umykały też gremia korzystające z zimowej rekreacji przy muzyce na łyżwach. Podkreślali oni, że „wyborna muzyka dodawała życia całej zabawie [12 I 1879], uprzyjemniając ją tak ochoczym zastępom łyżwiarzy, jak niemniej licznie zgromadzonym widzom”, lub że „rój łyżwiarzy i łyżwiarek uwijał się po ślizgawce [8 XII 1893] tworząc malownicze grupy, mogące posłużyć za temat do zimowego krajobrazu”, a „przy [...] dźwiękach [muzyki wojskowej] do późnego wieczora z powodzeniem uprawiano flirt niewinny, gdyż na prawdę trudno było pochwycić niejednego wdzięczny uśmiech rzucony przez nadobną łyżwiarzkę, mknącą z szybkością błyskawicy na zgrabnych halifaksach”¹⁴².

Karnawałowa zabawa-festyn na lodzie, 30 stycznia 1876 roku, z grającą cały czas orkiestrą i z licznymi atrakcjami (m.in. zrobioną ze śniegu i lodu altaną, oświetlonym „setkami lamp” stawem-ślizgawką, połyskującym od ognia sztucznych herbem miasta Krakowa), zgromadziła w sumie ok. 800 osób, a ok. 40 łyżwiarzy było w kostiumach, m.in. niedźwiedź, trzy piece oraz baletnica¹⁴³. I na ślizgawkach dostrzegano gości spoza miasta: „Orkiestra miejska [pod dyr. Adama Wrońskiego], odgrywająca tańce karnawałowe [14 I 1883, od godz. 14:00 do 17:00], dodawała ochoty i werwy łyżwiarzom, a pod koniec dla uprzyjemnienia zabawy kilkunastu obecnym na ślizgawce Warszawiakom, wykonała kilka pieśni naszych narodowych”, także „Warszawiacy, którzy zwiedzali [28 I 1883] tutejszą ślizgawkę,

141 CZ 1883, nr 77 (6 IV), s. 2. Por. NR 1883, nr 77 (6 IV), s. 3; nr 80 (10 IV), s. 2; CZ 1883, nr 76 (5 IV), s. 2; Franciszek Bylicki, *Koncert Zygmunta Noskowskiego*, NR 1883, nr 81 (11 IV), s. 3.

142 CZ 1879, nr 10 (14 I), s. 3; GN 1893, nr 8 (6 XII), s. 4; nr 11 (10 XII), s. 8. Halifaksy to łyżwy kanadyjskie z zaokrąglonymi czubami, używane do jazdy figurowej na lodzie.

143 CZ 1876, nr 25 (1 II), s. 2.

chwalili bardzo jej znakomite urządzenie, swobodę w zabawie, muzykę i zręcznych łyżwiarzy”¹⁴⁴.

Z pewnością można powiedzieć, że główne cele przyświecające wprowadzeniu muzyki do codziennych społeczno-kulturowych praktyk mieszkańców Krakowa, czynionych w publicznych plenerach miasta, zostały zrealizowane z powodzeniem. Muzyka w zielonych, białych i brukowanych plenerach rozbrzmiewała w większości dzielnic ówczesnego Krakowa oraz w niektórych gminach podmiejskich. Przedstawiona panorama wydarzeń z udziałem muzyki jest szeroka i różnorodna, a funkcjonujący w tych szczególnych okolicznościach repertuar muzyczny wieloraki, nie odbiegający od zwyczajów w analogicznym zakresie zdarzeń kulturowych, mających miejsce w ówczesnych dużych i średniej wielkości ośrodkach europejskich. Poznanie nawet tylko tego wybranego działu muzycznej codzienności mieszkańców słabo uprzemysłowionego miasta na ziemiach polskich w II połowie XIX wieku w znacznym stopniu urealnia, jak sądzę, obraz publicznego życia muzycznego w Krakowie, widzianego i ocenianego dotychczas wyłącznie w perspektywie braku zawodowych stałych orkiestr symfonicznych czy teatru operowego, a także nikłej obecności w repertuarze symfonicznym twórczości klasyków wiedeńskich. Ponadto porównawcza analiza korpusu drobnych źródeł prasowych, pamiętnikarskich, ikonograficznych i nutowych oraz krytyczna i kontekstowa weryfikacja zawartych w nich informacji na temat muzyki funkcjonującej w plenerach galicyjskiego Krakowa przynosi nowe fakty z zakresu prawykonania czy datowania wydań utworów kompozytorów polskich oraz dużo danych na temat recepcji ich twórczości.

144 CZ 1883, nr 11 (16 I), s. 2; nr 22 (28 I), s. 3.

BIBLIOGRAFIA

Literatura źródłowa

- „Czas” 1866–1880, 1882–1886, 1888, 1890–1893, 1895–1896, 1900–1901, 1903–1904, 1910–1913
- „Gazeta Lwowska” 1890, 1893, 1898, 1913
- „Gazeta Podhalańska” 1913
- „Głos Narodu” 1893–1894, 1896, 1898–1901, 1903–1904, 1906, 1936
- „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1911–1912
- „Kurier Warszawski” 1905
- „Naprzód” 1904, 1914
- „Nowa Reforma” 1883, 1885–1886, 1888, 1891–1898, 1900–1901, 1910–1912, 1914, 1916–1918
- „Nowości Ilustrowane” 1912
- „Przegląd Techniczny” 1904
- „Straż Polska” 1913
- Adolf Chybiński, „*Bogurodzica*” pod względem historyczno-muzycznym, Kraków 1907 (odbitka z „Przeglądu Powszechnego” 1907, t. 45, 46).
- Stanisław Czyżowski, *Kilka słów w sprawie orkiestry cywilnej w Krakowie*, Kraków 1913.
- Maria Estreicherówna, *Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848–63*, Kraków 1936.
- Józefa Czecha *Kalendarz Krakowski na rok 1899*, Kraków 1899.
- Kalendarz Krakowski Józefa Czecha na rok 1905*, Kraków 1905.
- Immanuel Kant, *Krytyka władzy sądenia*, przeł. Jerzy Gałeczki, Warszawa 1986.
- Katalog Wystawy Architektury i Wnętrz w otoczeniu ogrodowym pod Parkiem Jordana w Krakowie: czerwiec–październik 1912 r.*, Kraków [1912].
- Franciszek Klein, *Planty Krakowskie*, Kraków 1914.
- Leon Kopff, *Zakład zdrojowo-kąpielowy w Krynicy*, Krynica 1890.
- Księga adresowa Krakowa i Podgórze* (rok 1905), red. Józef Knapik, Stefan Mikulski, Kraków 1904.
- J. L. [Józef Tadeusz Louis], *Życie światowe i towarzyskie w Rzeczypospolitej Krakowskiej (1816–1846)*, Kraków 1886.
- Józef Wawel [Tadeusz] Louis, *Urywki z dziejów i życia mieszkańców Krakowa*, wyd. Janina Bieniarzówna i Wiesław Bieńkowski, Kraków 1977.
- Sobiesław i Stanisław Mieroszewscy, *Wspomnienia lat ubiegłych*, red. Maria i Henryk Baryczowie, Kraków 1964.
- Władysław Namysłowski, *Milicyja Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846*, Kraków 1914.
- Narodowe Archiwum Cyfrowe*, <https://audiovis.nac.gov.pl>, sygnatury: 1-U-3044-1, 1-U-3044-2, 1-U-3044-3, 1-U-3014a.
- Pamiętnik Zjazdu Skargowskiego w Krakowie w dniach 25 i 26 września 1912 r.*, oprac. ks. J. Pawełski TJ, Kraków 1912.
- Sprawozdanie dwudzieste czwarte Dyrekcji c.k. Gimnazjum III, w Krakowie za rok szkolny 1907*, Kraków 1907.

- Sprawozdanie dwudzieste szóste Dyrekcyi c.k. Gimnazjum III, w Krakowie za rok szkolny 1909*, Kraków 1909.
- Sprawozdanie trzydzieste pierwsze Dyrekcyi c.k. Gimnazjum III, w Krakowie za rok szkolny 1913/1914*, Kraków 1914.
- Sprawozdanie trzydzieste trzecie Dyrekcyi c.k. Gimnazjum III, w Krakowie za rok szkolny 1915/1916*, Kraków 1916.
- Sprawozdanie Dyrektora c.k. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1899*, Kraków 1899.
- ... *za rok szkolny 1900*, Kraków 1900.
- ... *za rok szkolny 1901*, Kraków 1901.
- ... *za rok szkolny 1902*, Kraków 1902.
- ... *za rok szkolny 1904*, Kraków 1904.
- ... *za rok szkolny 1905*, Kraków 1905.
- ... *za rok szkolny 1909*, Kraków 1909.
- ... *za rok szkolny 1910*, Kraków 1910.
- ... *za rok szkolny 1911*, Kraków 1911.
- XIII. *Sprawozdanie roczne Towarzystwa Przyj. Muzyki Krakowskiej „Harmonia” za rok 1904*, Kraków 1905.
- Wystawa Architektury i Wnętrz w Otoczeniu Ogrodowym w Krakowie MCMXII*. 30 rycin, Kraków 1912, reprodukcja online: http://www.ronet.pl/index.php?mod=inne&inne_id=265 [dostęp: 30.07.2016].
- Złożenie zwłok Adama Mickiewicza na Wawelu w dniu 4go lipca 1890 roku. Książka pamiątkowa*, Kraków 1890.

Opracowania

- Audiosfera miasta*, red. Robert Losiak, Renata Tańczuk, Wrocław 2012.
- Michał Baczkowski, *Pod czerwono-żółtymi sztandarami. Galicja i jej mieszkańcy wobec austro-węgierskich struktur militarnych 1868–1914*, Kraków 2003.
- Jerzy Banach, *Ikonoografia Rynku Głównego w Krakowie*, Kraków 1998.
- Stanisław Broniewski, *Kraków wczorajszy w anegdocie*, w: *Kopiec wspomnień*, Kraków 1959, s. 297–373.
- Zofia Chechlińska, *Romantyzm*, cz. 1: 1795–1850, Warszawa 2013.
- Philippe Gumplowicz, *Les travaux d'Orphée. 150 ans de vie musicale amateurs en France: harmonies, chorales, fanfares*, Paris 1987.
- Hanns-Werner Heister, „Konzertwesen“, w: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik*, wyd. 2, oprac. Ludwig Finscher, *Sachteil*, t. 5, Kassel 1996, szp. 698–699.
- Infanterie-Regimenter 1–102 as at July 1914*, <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/nationality.htm> [dostęp: 10.06.2016];
- Agnieszka Kamusińska, *Jak spędzali wolny czas krakowianie u schyłku XIX wieku*, Kraków 2007.

- Anna Kandzior-Zug, *Muzyka francuska w krakowskim repertuarze koncertowym i operowym w latach 1914–1918*, „Młoda Muzykologia” 2009, s. 84–110.
- Jan M. Małecki, *W dobie autonomii galicyjskiej (1866–1918)*, w: Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki, *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796–1918*, wyd. 3, Kraków-Wrocław 1985, s. 225–394.
- Manopan, http://www.mechanical-music.com/pag_musee/manopan_e.htm [dostęp: 30.07.2016]; http://www.organettes.com/instruments/manopan_24/home i http://www.organettes.com/instruments/manopan_39/home [dostęp: 30.07.2016].
- Urszula Mieszkielo, „Świerzyński Michał”, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM. Część biograficzna*, red. Elżbieta Dziębowska, t. Sm-Ś, Kraków 2007, s. 305–306.
- Marie-Claire Mussat, *Kiosque à la musique et urbanisme. Les enjeux d'une autre scène, w: Le concert et son public. Mutation de la vie musicale en Europe de 1780 à 1914 (France, Allemagne, Angleterre)*, red. Hans Erich Bödeker, Patrice veit, Michael Werner, Paris 2002, s. 317–331.
- Maciej Negrey, „Noskowski Zygmunt”, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM. Część biograficzna*, red. Elżbieta Dziębowska, t. N-Pa, Kraków 2002, s. 95–106.
- Alina Nowak-Romanowicz, *Utwór na śmierć Króla Józefa Poniatowskiego*, „Muzyka” 1982 nr 3–4, s. 99–109.
- Jann Pasler, *Democracy, Ethic, and Commerce: the „Concerts populaires” Movement in late 19th-Century France*, w: *Les Sociétés de musique en Europe, 1700–1920. Structures, pratiques musicales et sociabilités*, red. Hans Erich Bödeker, Patrice veit, Berlin 2007, s. 455–479.
- Jann Pasler, *Four Organizations, four Agendas: Expanding the Public for Serious Music in late 19th-Century Paris*, w: *Organisateurs et formes d'organisation du concert en Europe 1700–1920*, red. Hans Erich Bödeker, Patrice veit, Berlin 2008, s. 333–357.
- Pejzaże dźwiękowe przeszłości, „Muzyka” 2014 nr 1.
- Zdzisław Przerembski, *Muzyka w krakowskich uroczystościach grunwaldzkich 1910 roku*, „Studia Historyczne” 2003 z. 2, s. 147–161.
- Józef Reiss, *Almanach muzyczny Krakowa 1780–1914*, t. 1–2, Kraków 1939.
- Marta Sajdak, *Akcje koncertowe krakowskiego Towarzystwa Muzycznego w ostatnich latach XIX wieku*, „Młoda Muzykologia” 2009, s. 111–137.
- Yannick Simon, *L'Association artistique d'Angers (1877–1933). Histoire d'une société de concerts populaires, suivie du répertoire des programmes des concerts*, Paris 2006.
- Peter Stachel i Cornelia Szabó-Knotik, „Kur und Sommerfrische”, w: *Oesterreichisches Musiklexikon*, red. Rudolf Flotzinger, Wien 2004, t. 3, s. 1202, online: <http://www.musiklexikon.ac.at/ml/?frames=yes> [dostęp: 30.07.2016].
- Elżbieta Szczepańska-Lange, *Życie muzyczne w Warszawie w drugiej połowie XIX wieku*, Warszawa 2010.
- Piotr Sztompka, *Życie codzienne – temat najnowszej socjologii*, w: *Socjologia codzienności*, red. Piotr Sztompka, Małgorzata Bogunia-Borowska, Kraków 2008, s. 17–52.
- Wojciech Tomaszewski, *Między salonem a jarmarkiem. Życie muzyczne na prowincji Królestwa Polskiego w latach 1815–1862*, Warszawa 2002.

- Wojciech Tomaszewski, *Kronika życia muzycznego na prowincji Królestwa Polskiego w latach 1815–1862*, Warszawa 2007.
- Wojciech Tomaszewski, *Kronika życia muzycznego w Warszawie w latach 1832–1835*, Warszawa 2011.
- Wojciech Tomaszewski, *Kronika życia muzycznego w Warszawie w latach 1836–1840*, Warszawa 2015.
- Verzeichnis der Militärkapellmeister de K.u.K. Armee bis 1918, <http://www.oesterreichische-militaermusik.com/Milmusik/Geschichte/KuK%20MilKapmeister/KuK%20MilKapMeister.html> [dostęp: 05.05.2016]
- Eva vičarová, *Rakouská vojenská hudba 19. století a Olomouc*, Olomouc 2002.
- Jolanta Wąsacz-Krztoń, *Ludzie i muzyka w Krakowie w I połowie XIX wieku*, Rzeszów 2009.
- Raymond Williams, *Culture is Ordinary* [1958], w: idem, *Resources of Hope: Culture, Democracy, Socialism*, wyd. Robine Gable, London-New York 1989, s. 3–18.
- Małgorzata Woźna-Stankiewicz, *Muzyka francuska w Polsce w II połowie XIX wieku*, Kraków 1999.
- Małgorzata Woźna-Stankiewicz, *Recepcja muzyki francuskiej w Polsce w II połowie XIX wieku w kontekście idei estetycznych epoki*, Kraków 2003.
- Małgorzata Woźna-Stankiewicz, *Kapelmistrz wojskowy Jan Nepomucen Hock i jego krakowskie występy*, w: *Muzyka jest zawsze współczesna. Studia dedykowane Profesor Alicji Jarczyńskiej*, red. Małgorzata Woźna-Stankiewicz, Andrzej Sitarz, Kraków 2011, s. 347–393.
- Witold Wroński, *Zygmunt Noskowski*, Kraków 1960.
- Maria Zientara, *Wystawa Architektury i Wnętrz w otoczeniu ogrodowym w Krakowie w 1912 r.*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1991 nr 18, s. 100–110.
- Józef Życzkowski, *Gaudeamus igitur... Dzieje Krakowskiego Chóru Akademickiego*, Kraków 1977.

STRESZCZENIE*Muzyczna codzienność w plenerach galicyjskiego Krakowa*

Artykuł jest szczegółową i źródłowo udokumentowaną prezentacją szerokiej panoramy muzycznej codzienności galicyjskiego Krakowa (1866–1918) przebiegającej w plenerze. Wyróżniono i scharakteryzowano: trzy typy pleneru rozbrzmiewającego muzyką i jej wykonawców, sześć typów plenerowych wydarzeń z udziałem muzyki i właściwy

ABSTRACT*Everyday musical life in outdoor venues in Galician Kraków*

The article is a detailed presentation, documented by sources, of a broad panorama of everyday musical life of Galician Kraków (1866–1918) in outdoor locations. The author examines three types of musical outdoor locations, performers, six types of outdoor events featuring music, musical repertoire of such events as well as various cultural practices.

dla nich repertuar muzyczny oraz różne praktyki kulturowe. Porównawcza analiza źródeł prasowych, pamiętnikarskich, ikonograficznych i nutowych oraz krytyczna i kontekstowa weryfikacja zawartych w nich informacji na temat muzyki funkcjonującej w plenerach Krakowa przynosi nowe fakty z zakresu m.in. praktyki wykonania utworów kompozytorów polskich oraz dane na temat recepcji ich twórczości.

SŁOWA KLUCZOWE Kraków 1866–1918, plener, praktyki kulturowe, muzyczna codzienność, orkiestry wojskowe, orkiestry cywilne, Chór Akademicki, chór „Lutnia”

A comparative source analysis of press accounts, memoirs, iconography and sheet music as well as critical and contextual verification of the information they provide about music in outdoor locations in Kraków reveals new facts concerning e.g. premieres of works by Polish composers as well as other data about the reception of their oeuvre.

KEYWORDS Kraków 1866–1918, outdoors, cultural practices, everyday musical life, military orchestras, civilian orchestras, Academic Choir, “Lutnia” choir